Karl Marx

Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler

(FORMEN)

KAPİTALİST ÜRETİM ÖNCESİ BİÇİMLER KARL MARX

KARL MARX

KAPİTALİST ÜRETİM ÖNCESİ BİÇİMLER (FORMEN)

KAPİTALİST ÜRETİM ÖNCESİ BİÇİMLER (FORMEN) — Sermaye İlişkisinin ya da İlkel Birikimin Oluşması Öncesindeki Süreç Üzerine / Karl Marx / Çeviren: Zülfü Dicleli / Kapak: M. Ali Örgen / Kapak Basımı: Tekin Ofset / Doğuş Matbaasında dizilmiş, Er-Tu Matbaasında basılmıştır.

Bilim / Belge / İnceleme

64

1. Basım - Kasım 1976

MAY YAYINLARI
Babıâli Caddesi No: 19
Cağaloğlu/İSTANBUL
Telf: 27 71 61

KARL MARX

KAPİTALİST ÜRETİM ÖNCESİ BİÇİMLER (FORMEN)

(Sermaye İlişkisinin ya da İlkel Birikimin Oluşması Öncesindeki Süreç Üzerine)

Çeviren
Zülfü Dicleli

MAY YAYINLARI

ÇEVİRENİN NOTU

Kısaca Almanca adının ilk kelimesiyle, «Formen...», diye bilinen bu eser, Marx'ın 1857-58 elyazmalarının bir bölümüdür. «Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie» (Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Temel Hatları) adını taşıyan bu elyazmaları, Marx tarafından, Londra'da ekonomi politik üzerine yaptığı çalışmalar sırasında kaleme alınmıştır. Marx uzun yıllar süren bu çalışmalarının sonuçlarını önce bu elyazmalarında toparlamıştır. Müsvedde niteliğinde olan bu eser, daha sonra yayınlanan Marx'ın «Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı», ve «Kapital» gibi temel eserlerine bir hazırlık niteliği taşımaktadır. Marx «Grundrisse...» de ele aldığı konuların bir kısmını daha sonraki bu eserlerinde yeniden inceleyerek mükemmelleştirmiş, bir kısmı ise daha sonra yeniden işlenme imkânı bulamamıştır.

Bu elyazmaları uzun yıllar yayınlanmamış, ancak 1939-41 yıllarında basılabilmiştir. Eser ilk olarak bu tarihte Moskova'da Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından iki cilt halinde ve Almanca olarak yayınlanmıştır. Esere «Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Temel Hatları» ismi de bu yayımcılar tarafından verilmiştir.

Bin sayfaya yakın olan elyazmalarının içinde sadece 40 sayfalık bir yer tutan «Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler» bölümü, Marx'ın kapitalizm öncesi üretim tarzları ile ilgili olarak yazdığı hemen hemen tek eserdir. Marx çeşitli eserlerinde ve mektuplarında bu konu hakkındaki görüşlerine yer vermişse de, ayrıntılı olarak kapitalizm öncesini sadece bu bölümde ele almıştır. Bu bölüm, «Grundrisse»de, Sermayenin İlkel Birikimi bölümü ile Sermayenin Dolaşımı bölümü arasında yer al-

maktadır. Öteyandan eserden de anlaşılacağı gibi, Marx bu bölümü, daha çok kapitalizmin oluşmasının önşartlarını incelemek amacıyla yazmıştır. Asıl amacı, kapitalizm öncesi biçimleri bütün özellikleriyle incelemek değil, sadece kapitalizmin oluşma şartlarının, kapitalizm öncesi biçimlerinin içinden nasıl çıktığını araştırmak olmuştur. Buna rağmen eser kapitalizm öncesi üretim tarzları konusuna büyük açıklık getirmekte ve bu konuda en temel bir kaynak olmaktadır. Marx'ın notlarında, elyazmalarının sadece bu bölümünü yazmak için 50 kadar kitabı incelediği görülmektedir. Sadece bu olgu bile, Marx'ın konuyu ne kadar ayrıntılı bir şekilde ele aldığını göstermektedir.

«Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler» bölümü, «Grundrisse...» elyazmalarının IV. ve V. defterlerinde yer almaktadır. Marx bu defterleri, 22 Ocak 1858 ile 1858 Şubatının ilk yarısının sonları arasında doldurmuştur. Marx daha sonra bu müsveddeleri yayına hazırlamış ve düzeltmiş değildir. Eser tamamen müsvedde halinde kalmıştır. Bu yüzden bir çok cümle not halinde, bazan da yarım cümleler halinde yer almaktadır.

«Formen» bölümü gerek Marx'ın kapitalizmin öncesi üzerine yazdığı tek ayrıntılı eser olduğu, gerekse «Grundrisse» içinde kısmen özerk denilebilecek bir nitelik taşıdığı için, bundan ayrı olarak yayınlana gelmiştir. 1967 de yayınlanan ilk Türkçe çevirinin çok yetersiz ve yer yer yanlış olması, ve aynı zamanda ülkemizde sürdürülen kapitalizm öncesi ile ilgili tartışmalar açısından taşıdığı büyük önem yüzünden «Grundrisse»nin bu bölümünü Türkçe'ye çevirmede yarar gördük. Eserin tamamının Türkçe'ye kazandırılması sosyalist hareketin önünde duran önemli bir görev olmaktadır.

Bu çeviri 1939-41 Moskova baskısından yapılmıştır. Bu ilk orijinal Almanca metin çeviriye esas alınmıştır. Ayrıca Lawrence-Wishart tarafından yayınlanan İngilizce çeviri ile de yer yer karşılaştırılmıştır. Fakat bu çeviride, gerek İngilizce çeviride, gerekse bunun

temel alındığı ilk Türkçe çeviride (bak: Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri, Sol Yayınları, 1967) olduğu gibi, metni kolay anlaşılır kılmak amacıyla, Marx'ın orijinal cümlelerini bölüp parçalama, cümle yapısını değiştirme yoluna gidilmemiştir. Çeviride Marx'ın cümle yapısı Türkçe'de aynen verilmeye çalışılmıştır.

Fakat Marx tarafında düzgün cümle olarak yazılmamış, notlar şeklinde kaleme alınmış bazı kısımlar, Almanca'da belli bir anlam vermesine rağmen, Türkçe'ye aynen çevrildiğinde bu anlamı vermemektedir. Bu gibi yerlerde Almanca'daki anlamın aynını verebilmek için, bu kısımlara özne, fiil gibi bazı kelimeler tarafımızdan eklenmiştir. Bunların tarafımızdan eklendiği her seferinde köşeli parantezlerle belirtilmiştir.

Metinde (...) şeklinde, yuvarlak parantez içinde yer alan bölümler, orijinal metinde Marx tarafından yuvarlak parantez içinde yazılmış bölümlerdir. Marx'ın [...] şeklinde köşeli tek parantez içinde yazdığı bölümler, çeviride [[...]] şeklinde, köşeli çift parantez içinde verilmiştir. Bu çeviride [...] şeklinde, köşeli tek parantez içinde yer alan kelime ve cümlecikler ise, metni anlaşılır kılmak amacıyla eklenmiştir. Bunlar arasında, Moskova'daki ilk yayımlanış sırasında eklenmiş olanlar, bu çeviride [...-ed.] şeklinde gösterilmiştir. Hiç bir şey belirtmeden sadece [...] şeklinde yer alan ekler ise, bizim tarafımızdan eklenmiş olanlardır. ★ işareti ile verilen dipnotları, Marx'ın dipnotlarıdır. Metinde (5) vb. şeklinde numarayla verilmiş ve açıklamaları kitabın arkasına konulmuş olan notlar ise, Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından hazırlanmıştır.

Marx'ın metninde çok az paragraf başı vardır. Bunlar çeviride normal paragraf başı olarak yer almaktadır. Fakat okuyuşu kolaylaştırmak amacıyla, İngilizce çeviride, İngilizce'ye çeviren tarafından yapılmış olan paragraf bölmeleri, bu çeviride de uygulanmıştır. Bu gibi paragraf başları ★ işaretiyle gösterilmiştir.

KAPİTALİST ÜRETİM ÖNCESİ BİÇİMLER

(Sermaye İlişkisinin Ya da İlkel Birikimin Oluşması Öncesindeki Süreç Üzerine)

Parayı yeniden üretmek ve değerlendirmek, parayı, zevk için [tüketilen] kullanım değeri olarak değil de, para için [tüketilen] kullanım değeri olarak kullanmak için, özgür emek ve bu özgür emeğin para karşılığında değiştirilebilmesi, ücretli emeğin önşartı ve aynı zamanda sermayenin tarihsel şartlarından biridir. Aynı şekilde özgür emeğin, kendi gerçekleştirilmesinin objektif şartlarından —iş araç ve nesnelerinden— ayrılması da, başka bir ön şarttır. Yani öncelikle işçinin kendi doğal laboratuvarı olan topraktan kopmasıdır. Gerek özgür küçük toprak mülkiyetinin, gerekse Doğulu komün temeli üzerinde yükselen komünal toprak mülkiyetinin çözülmesi bu yüzdendir.

* Her iki biçimde de işçi, emeğinin objektif şartlarına karşı kendi mülkü gibi davranır; emeğin kendi maddi ön şartlarıyla doğal birliği işte budur. Bu yüzden işçi, kendi emeğinden bağımsız olarak nesnel bir varlığa sahiptir. Birey kendisine karşı mülk sahibi, kendi gerçekliğinin şartlarının efendisi gibi davranır. Komün ya da komünü oluşturan tek tek aileler önşart olarak kabul edildiğinde, başkalarına karşı olan davranışı da aynıdır. Onlara karşı, ortak mülk sahipleri, komünün cisimleşmesi ya da kendinin yanısıra varolan özerk mülk sahipleri, önceden her şeyi içinde maseden [absorbe eden] ve herşeyin üzerinde etkin olan ve belli bir *ager publicus* [kamu arazisi] olarak yeralan komünal mülkiyetin yanı sıra varolan özerk özel mülk sahipleri olarak davranır.

Her iki biçimde de bireyler işçi olarak değil, mülk sahipleri olarak, aynı zamanda çalışan komün üyeleri

olarak davranır. Bu çalışmanın amacı —*yabancı* artı-ürünlerle değiştirmek üzere artı-emek harcanması mümkün olsa bile— *değer yaratmak* değildir, tersine bunun amacı, gerek tek tek mülk sahiplerinin ve ailelerinin, gerekse komünün bütününün varlığının sürdürülmesidir. Bireyin bu halinde işçi olarak belirmesi bizzat *tarihsel* bir üründür.

Toprak mülkiyetinin bu ilk biçiminde, ilk başta, doğal [doğadan çıkmış, naturwüchsig] bir komün ilk önşart olarak görünür. Aile ile kabiledeki genişlemiş aile, ya da aileler arası evlilik, ya da kabilelerin kombinezonu. *Çobanlığın,* genel olarak *göçebeliğin* varlık tarzının ilk biçimi olduğunu kabul edebiliriz. Kabile belli bir yerde yerleşmez, tersine hazır bulduğu otlakları izler. İnsanlar doğuştan [doğadan] oturgan değildir. (Herhalde özellikle verimli doğal bir çevrede maymunlar gibi ağaçların üzerinde oturur, diğer durumlarda vahşi hayvanlar gibi oradan oraya dolaşırlardı.) Böylece *kabile topluluğu,* doğal topluluk, *toprağın komünal* (geçici olarak) *mülk edinilmesinin ve kullanımının bir sonucu* olarak değil, tersine önşartı olarak görünür![1]

* Nihayet bir yere yerleştiklerinde, bu ilkel topluluğun az ya da çok ne kadar değişeceği, çeşitli dışsal, iklimsel, coğrafi, fiziksel vb. şartlarla, onun özel doğal durumuna —kabile karakterine— bağlı olur. Doğal kabile topluluğu, ya da söz yerindeyse *sürü* —kan, dil, gelenek vb. deki birlik—, *hayatın objektif şartlarının* ve kendini yeniden üreten ve maddeleştiren faaliyetin (çobanın, avcının, tarımcının vb. nin faaliyeti) *mülk edinilmesinin* birinci önşartıdır. Toprak büyük bir laboratuvar, gerek iş araçlarını ve iş nesnelerini, gerekse komünün *temelini,* oturduğu yeri sağlayan bir cephaneliktir. İnsanların ona karşı tavrı çocukçadır [naiv]. Onu komünün, canlı emek ile kendini üreten ve yeniden üreten komünün *mülkü* sayarlar. Tek tek bireyler sadece bu komünün bir üyesi, bir uzvu olarak *mülk sahibi* gibi davranabilirler. Emek süreci yoluyla gerçek *mülk*

edinme, işte bu *şartlar* altında, bizzat emek *ürünü* olmayan, tersine onun doğal ya da *tanrısal* önşartları olarak görünen şartlar altında gerçekleşir.

* Aynı temel ilişkilere dayanan bu biçim, bizzat çok çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Örneğin birçok *Asyalı* temel biçimde, bütün bu küçük komünlerin üzerinde duran *birleştirici birliğin* en yüksek *mülk sahibi* ya da *tek mülk sahibi* olarak, gerçek topluluklarınsa bu yüzden sadece *mirasçı* mülk sahipleri olarak görünmesi kesinlikle bununla çelişmez. *Birlik,* gerçek mülk sahibi ve komünal mülkiyetin gerçek önşartı olduğu için, birçok gerçek ayrı komünün üzerindeki *özel* bir komün olarak görünebilir. Burada birey pratikte mülksüzdür, ya da mülkiyet onun için, birçok komünün babası olarak despotta kişileşen toplam birliğin ilettiği dolaylı bir bırakmadır; özel komünün aracılığıyla bireye ulaşan birşeydir. —Burada mülkiyet, bireyin, emeğin ve yeniden üretimin *doğal* şartlarına karşı tavrıdır. O bunları, kendine ait, kendi subjektifliğinin verili yapısının inorganik, objektif doğası olarak kabul eder—. Bu arada emek yoluyla gerçek mülk edinme sayesinde meşru bir şekilde belirlenen, artı-ürün, böylece kendiliğinden bu yüksek birliğe ait olur. Doğu despotizminin ve onun içinde hukuken var gibi görünen mülksüzlüğün göbeğinde, bu yüzden gerçekte, temel olarak bu kabile ya da komün mülkiyeti mevcuttur. Bu mülkiyet, genel olarak manifaktür ile tarımın küçük komün içindeki bir kombinezonu ile yaratılır ve komün bu sayede, tamamen kendi kendine yeterli hale gelir ve yeniden üretim ile artı-üretimin bütün şartlarını içinde taşır.

* Artı-emeğin bir bölümü, son tahlilde bir *kişi* şeklinde varolan daha yüksek komüne ait olur. Bu artı-emek kendini, hem vergi vb. şeklinde, hem de birliğin, yani kısmen despotun, kısmen de kabilenin hayali özünün, tanrının yüceltilmesi için yapılan ortak çalışmalar şeklinde geçerli kılar. Fakat komün mülkiyetinin bu türü, kendini gerçekten emekte gerçekleştirdi-

ği sürece, iki biçimde görünebilir. [Birinci biçimde] küçük komünler, birbirinden bağımsız, yan yana, durgun bir hayat sürdürürler ve bunların içinde birey kendisine ayrılan alanda ailesiyle birlikte bağımsız bir şekilde çalışır. (Bir yandan bir çeşit *sigorta* diyebileceğimiz, *ihtiyat deposu* için harcanan belli bir emek, bir yandan da *komünün komün olarak varlığını sürdürebilmesi için gerekli* olan savaş, ibadet vb. gibi *masrafların* karşılanması için harcanan bir emek. İlk [orijinal] anlamıyla derebeylik egemenliğine ilk olarak burada raslanır. Örneğin Slav, Romen vb. komünlerinde. Serfliğe vb. ne geçiş de bu noktadadır.) [İkinci biçimde ise], Meksika'da, özellikle Peru'da, eski Keltlerde, bazı Hint kabilelerinde olduğu gibi, bizzat çalışmada birliğe kadar uzanabilir. —Bu biçimsel bir sistem olabilir—. Bundan başka bir kabile içindeki birlik, daha çok birliğin, kabile ailesinin bir şefinde, ya da aile şefleri arasındaki ilişkide temsil edilmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Buna göre de komün, despotik ya da demokratik biçimde olur. Emek yoluyla gerçek mülk edinmenin komünal şartları, *sulama tesisleri,* Asya halklarında çok önemlidir. Haberleşme araçları vb. o zaman yüksek birliğin, küçük komünler üzerinde sallanan despot yönetimin, bir eseri imiş gibi görünür. Gerçek şehirler buralarda, bu köylerin yanında, sadece dış ticaret için özellikle elverişli olan noktalarda, ya da devlet başkanı ile satraplarının gelirlerini (artı-ürün) emek ürünü karşılığında değiştirdiği, bunu emek fonu olarak harcadığı yerlerde kurulur.

Tıpkı birincisi gibi, birçok önemli mahallî, tarihsel vb. değişime yol açmış olan ve daha hareketli tarihsel bir hayatın ürünü ve ilkel kabilelerin kaderi [geleceği] ve değişime uğramış hali olan ikinci biçim de, ilk önşart olarak komünü gerekli kılar. Fakat [komünü] birincide olduğu gibi, içinde bireyin sadece önemsiz bir unsur [Akzidenz], ya da saf doğal bir bileşken olduğu bir öz olarak almaz. Temel olarak toprağı değil, köylüle-

rin (toprak sahiplerinin) önceden oluşturulmuş oturma yerleri (merkez) olarak şehiri şart koşar. [Diğer durumlarda] köy, toprağın basit bir eki gibi görünürken, [burada] tarlalar şehrin arazisi olarak görünür. İşlenmesinde, gerçekten mülk edinilmesinde birçok engel getirmesine rağmen, kendi başına toprak, kendisine karşı, canlı bireyin inorganik doğası, sujenin çalışma atelyesi, iş aracı, çalışma nesnesi ve gıda maddesi olarak davranılmasında hiç bir zorluk çıkarmaz. Komünün karşılaştığı zorluklar, sadece, ya daha önceden toprak ve arazileri işgal etmiş olan, ya da işgal etme tehtidiyle huzursuzluk yaratan başka komünlerden kaynaklanabilir. Bu yüzden, ister canlı varoluşun objektif şartlarını işgal etmek için olsun, ister bunların işgalini korumak ve ebedileştirmek için olsun, savaş, büyük bir toplu görev, büyük bir komünal emektir. Bu yüzden ailelerden oluşan komün ilk başta savaşçı bir şekilde, savaş ve ordu varlığı olarak örgütlenir. Bu, mülk sahibi olarak varolması [için gerekli] şartlardan biridir. Yerleşme yerlerinin şehirde yoğunlaşması bu savaşçı örgütlenmenin temelidir. Bizzat kabile, daha yüksek ve daha alçak türlere yol açar. Bu, baskı altına alınmış kabilelerle kaynaşma vb. yoluyla daha da gelişen bir farklılaşmadır. Burada komün mülkiyeti —devlet mülkiyeti, *ager publicus*—, özel mülkiyetten ayrıdır. Bireyin mülkiyeti burada, komünden ayrı olduğunda mülksüz olduğu, mülke sadece tasarruf edebildiği ilk durumdakinden farklı olarak, bizzat doğrudan komün mülkiyeti değildir. Tek tek bireylerin mülkiyeti pratikte komünal çalışmaya —yani örneğin Doğu'daki sulama tesisleri— göre ne kadar az değerlendirilebilirse, kabilenin saf doğal karakteri tarihsel hareket, göç tarafından ne kadar çok kesintiye uğrarsa, kabile ilk yerleşme yerinden ne kadar uzaklaşır ve *yabancı* toprak işgal ederse, yani özünde yeni çalışma şartlarıyla karşılaşır ve bireyin enerjisi ne kadar çok gelişirse, —komünal karakteri dışa karşı daha çok olumsuz bir birlik

olarak yansır ve böyle yansımak zorunda kalırsa—, bireyin toprak ve arazinin —özel işlenmesi kendisine ve ailesine düşen özel parsellerin— *özel mülk sahibi* haline gelmesinin şartları da o kadar çok mevcuttur.

★ Komün —devlet olarak— biryandan bu özgür ve eşit özel mülk sahiplerinin karşılıklı ilişkisi, dışa karşı aralarındaki bağ, biryandan da aynı zamanda *güvenceleridir*. *Burada komün, üyelerinin çalışan* toprak sahiplerinden, parsel sahibi köylülerden oluşması olgusu üzerinde olduğu kadar, bu köylülerin özerkliğinin, komün üyesi olarak aralarındaki karşılıklı ilişkiden ve *ager publicus*'un komünal ihtiyaçlar ve komünal itibar vb. için güvence altına alınması [gereğinden] kaynaklanması olgusu üzerinde de yükselir. Komün üyeliği burada da arazi ve toprağın mülk edinilmesinin önşartı olmaya devam eder. Fakat komün üyeleri özel mülk sahibi bireylerdir. Bunların özel mülkleriyle olan ilişkisi, arazi ve toprakla olan ilişkileridir, fakat bu aynı zamanda komün üyesi olarak kendi varlıklarıyla olan ilişkileridir. Bireylerin olduğu gibi kalabilmesi, aynı zamanda komünün olduğu *gibi kalabilmesidir* ve bunun *tersi* de doğrudur. Burada çoktan *tarihsel bir ürün* olmasına rağmen, komün, sadece pratikte değil, aynı zamanda bilinçte de, arazi ve topraktaki *mülkiyetin* —yani çalışan sujenin emeğin kendine ait doğal önşartlarıyla olan ilişkisi— önşartı olarak oluşmuştur. Fakat bu ait olma, onun devletin bir üyesi olması aracılığıyla, devletin varlığı sayesinde, bu yüzden de tanrısal vb. olarak görülen bir *önşart* sayesinde mümkündür. Arizisi tarım topraklarını kapsayan şehirde yoğunlaşma; dolaysız tüketim için çalışan küçük tarım ekonomisi; manifaktür kadın ve kızların evde uğraştığı bir yan iştir, (eğirme ve dokunma), ya da tek tek dallarda sözkonusudur *(fabri* vb.) Komün *varlığının* sürmesinin önşartı, *kendine* yeterli, özgür köylüler arasındaki eşitliğin korunması ve bunların mülklerini sürdürmesinin şartı da kendilerinin çalışmasıdır. Bunlar emeğin doğal şartlarına karşı mülk

sahibi olarak davranırlar; fakat bu şartlar, sürekli olarak, kişisel emek harcanmasıyla gerçekten bireyin kişiliğinin, onun kişisel emeğinin şartları ve objektif unsurları olarak devreye sokulmak zorundadır.

* Öteyandan bu küçük savaşçı komünün yönü, [onu] bu sınırların dışına iter. (Roma, Yunanistan, Yahudiler vb.) Niebuhr şöyle diyor: «Kahinler Numa'ya, yaptığı seçimin tanrılar tarafından onaylandığını bildirdiklerinde, dindar kralın ilk düşüncesi ibadet olmadı, tersine bu insani bir sorundu. Romulus'un savaşta kazanmış ve sonra da işgale terketmiş olduğu toprakları dağıttı; Terminus'a tapma geleneğini kurdu. Bütün eski kanun koyucular ve özellikle Musa, erdem, adalet ve iyi ahlak kurallarının başarısını, toprak mülkiyetine ya da en azından mümkün olan en çok sayıda yurttaş için güvence altına alınmış miras bırakılabilir toprak tasarrufuna dayandırdılar.» *(Roma Tarihi,* İkinci Baskı, cilt I, s. 245) Birey hayatını kazanma şartları açısından amaç olarak zenginlik elde etmeyi değil, fakat kendi kendine yeterli olmayı, kendini bir komün üyesi olarak yeniden üretmeyi, kendini arazi parçasının sahibi olarak ve bu nitelikle komünün bir üyesi olarak yeniden üretmeyi, seçme durumundadır.(*) Komünün varlığını sürdürmesi, fazla [artı] zamanları komüne, savaş çalışmasına vb. ait olan bütün komün üyelerinin, kendi kendine yeterli köylüler olarak yeniden üretilmesi demektir. Kendi emeği üzerindeki mülkiyet, emeğin şartları üzerindeki mülkiyet aracılığıyla belirlenir. Belli büyüklükteki bir toprak parçası demek olan bu şartlar, kendi açılarından komünün varlığı tarafından, bu ise, gene komün üyelerinin savaş hizmetleri vb. biçimindeki artı-emekleri tarafından güvence altına alınır. Komün üyesinin onun sayesinde kendini yeniden ürettiği işbirliği [kooperasyon], zenginlik üreten emeğin işbirliği değil,

(*) Bu cümle orijinal metinde Marx tarafından İngilizce olarak yazılmıştır (çev.)

tersine (hayali ya da gerçek) komünal çıkarlar için, komünün içe ve dışa karşı ayakta kalması için harcanan emeğin işbirliğidir. Mülkiyet *quiritorium*'dur, Romalıdır; kişi ancak Romalı olarak özel toprak sahibidir ve ancak Romalı olarak toprak sahibi olabilir.

Çalışan bireylerin, kendi kendine yeterli komün üyelerinin emeklerinin doğal şartları üzerindeki mülkiyetinin [diğer-ed.] bir biçimi de, *cermenik* biçimdir. Burada komün üyesi, özgül-doğulu biçimden farklı olarak, komünal mülkiyete diğerleri ile birlikte tasarruf eden [Mitbesitzer] değildir. (Mülkiyetin *sadece* komün mülkiyeti olarak varolduğu yerde [burada Doğulu biçimde] birey, bütünün bir uzvu olarak, sadece, ister miras bırakılabilir olsun, ister olmasın, özel bir parçaya *tasarruf edebilir*. Mülkiyetin her parçası, kendi başına hiç bir üyeye ait değildir, tersine komünün dolaysız üyelerine aittir, yani ondan ayrı değil, doğrudan onunla birlik halindedir. Demek ki bu birey, sadece tasarruf edendir. Sadece *komünal* mülkiyet [Eigentum] ve sadece *özel tasarruf* [Besitz] vardır. Komün mülkiyetiyle olan ilişkisi içinde bu tasarruf etme tarzı, emeğin, bizzat özel tasarruf edenden tecrit edilmiş olarak sarfedilmesine, ya da gene bizzat komün ya da o özel komün üzerinde sallanan [schwebend] birlik tarafından belirlenmiş olmasına göre, tarihsel, mahallî vb. olarak çok farklı şekillerde değişmiş olabilir). Aynı şekilde Roma, Yunan (kısaca klasik, antik) biçiminden farklı olarak, toprak burada [cermenik biçimde], komün tarafından işgal edilmiş, Roma toprağı değildir. [Roma'da toprağın] bir kısmı komün üyelerinden farklı olan komüne kalır, çeşitli biçimlerde bir *ager publicus*'tur. Toprağın diğer kısmı dağıtılır ve her toprak parseli böylece Roma'lı, yani özel mülkiyet, bir Romalı'nın kendi alanı, laboratuvardan kendine düşen paydır. Fakat o, ancak Roma topraklarının bir kısmı üzerindeki bu egemenlik hakkına sahip olduğu sürece Romalı sayılır. [[İlk çağda şehir el sanatları ve ticareti hor görülür, tarımcılık ise

itibarlı sayılırdı. Ortaçağ'da değerlendirme tam tersiydi.]] [[Komün toprağını *tasarruf* yoluyla kullanma hakkı ilk başta patricilerdeydi; bunlar sonraları [bu hakkı] klientlerine [hizmetkârlarına] ödünç vermeye başladılar. *Ager publicus'tan mülkiyet verilmesi* sadece plebler için söz konusuydu; bütün ferağlar [bir mülkü başkasına bırakma] pleblerin lehine ve komün arazisindeki bir hisse için tazminat olarak [yapılırdı]. Şehir surları dışındaki arazi sayılmazsa, *gerçek toprak mülkiyeti,* ilk başta sadece pleblerin elindeydi. (İlerde ele alınan köy komünleri)]] [[Romalı plebin temel özü, yurttaş mülkiyeti [tanımlamasında] olduğu gibi, bir köylüler topluluğuydu. Eskiler, oybirliğiyle tarımı özgür insanın *gerçek işi,* askerin okulu kabul ederdi. Ulusun eski kabilesi kendini tarımda sürdürürdü. Yerliler kazanç umuduyla, yabancı tüccar ve sanatkârların yerleştiği şehirlere göç ettikçe, bu değişir. Köleciliğin olduğu heryerde azat edilenler geçimlerini bu yollardan sağlamaya çalışır ve çoğu kez, daha sonra bu işlerde servet biriktirir. Bu yüzden bu işler ilk çağda da çoğu zaman bunların elindeydi ve bu yüzden de yurttaşlara uygun işler sayılmazdı. Sanatkarlara tam yurttaşlık haklarının tanınmasının şüpheli bir şey olduğu görüşü de buradan [kaynaklanır]. (Bunlar eski Yunanlılarda kural olarak dışarda bırakılırdı). «Bir Romalının küçük bir tacir ya da sanatkâr olmasına izin verilemez.»(*) Eskiler, Orta Çağ şehirler tarihindeki gibi onurlu bir lonca düzenini akıllarına bile getirmezdi. Fakat burada da, loncalar ailelere karşı zafer kazandıkça, savaşçı ruh geriledi ve sonunda tamamen söndü. Yani şehirler de dış itibara ve özgürlüğe [kavuştu].]]

★ [[Eski devletlerin kabileleri iki biçimde kurulmuştu; ya *ailelere* göre ya da *yere* göre. *Aile kabileleri* tarihsel olarak yer kabilelerinden daha önce gelir ve

(*) Bu cümle orijinal metinde Yunanca yazılmıştır. (çev.)

hemen hemen her yerde bunlar tarafından ortadan silinirler. [Aile kabilelerinin] en uç, en katı biçimi kastlar düzenidir. Burada herkes [her aile], birbirinden ayrılmıştır, karşılıklı evlenme hakkı yoktur; herkes tamamen farklı itibarlara sahiptir; herkesin kesin, değiştirilemez bir mesleği vardır. *Yer kabileleri* ilk başta, toprağın arazi ve köy şeklinde bölünmesine uygun düşüyordu. Örneğin Kleisthenes zamanında Attika'da bu düzen getirildiğinde, belli bir köyde oturan birisi, o köyün *demotes*'i [köylüsü] ve o köyün bağlı olduğu bölgenin *phyle*'sinin [kabilesinin] bir üyesi olarak kaydedilirdi. Bundan sonra da kurala göre, onun soyundan gelenler, oturdukları yere bakılmaksızın aynı *phyle*'den ve aynı *demos*'tan sayılırdı. Böylece bu ayırım da atalar düzeni görünümünü kazandı. Bu Romalı aileler kan bağlarına sahip değildi. Cicero, ortak adın bir özelliği olarak, özgür insandan gelmeyi de ekliyor. Roma genslerinin komünal *sacraları* [tapınakları], sonraları (daha Cicero zamanında) yok oldu. En uzun süre dayanan, yakını ve vasiyeti olmadan ölen aile üyelerinin mirasının devralınması oldu. En eski zamanlarda gens üyeleri, kendilerinden olan ve yardıma muhtaç durumda olanlara, en ağır yükleri üslenmede yardımcı olma görevine sahipti. (Bu Almanlar'da ilk başta her yerde vardır, en uzun süre Ditmarslarda devam etmiştir). Gensler lonca[ydı]. Eski dünyada ailelerden daha genel bir örgüt yoktu. Gaellerde soylu Campbeller ve vasalleri bir klan oluştururdu.]](*) Patrici yüksek düzeyde komünün özünü temsil ettiği için, *ager publicus*'a tasarruf eden odur ve toprağı *klientleri* aracılığıyla kullanır (toprağı zamanla, yavaş yavaş mülk edinir).

* Cermen komünü şehirde yoğunlaşmaz. Şehiri kır

(*) Bir önceki sayfada başlayan [[İlk Çağ'da oluştururdu.]] bu bölüm Niebuhr'un «Roma Tarihi» adlı kitabının birinci cildinden alınmıştır. Sayfalar: 418, 436, 614, 615, 317, 319, 326, 328, 331, 333, 335. - ed.

hayatının merkezi, tarım işçilerinin oturma yeri ve aynı zamanda savaş yönetiminin merkezi olarak alan yoğunlaşmada komün, sadece bireyinkinden farklı olan dışsal bir varlığa sahip olur. Klasik eski tarih şehir tarihidir, fakat bu, toprak mülkiyeti ve tarım üzerine kurulu şehirlerin tarihidir. Asya tarihi şehir ile kırın bir çeşit farklılaşmamış birliğidir. (Burada gerçekten büyük şehirlere, sadece gerçek ekonomik yapının üzerine yerleştirilmiş hükümdar karargahları olarak bakmak gerekir); Orta Çağ (Cermen dönemi) tarihinin mekanı olarak kırdan yola çıkar, bunun sonraki gelişmesi şehir ile kır arasındaki zıtlık içinde ilerler; modern [tarih-ed.] kırın şehirleşmesidir, Antik çağda olduğu gibi şehirin kırlaşması değil.(*)

Şehirdeki birleşmede komün bizzat ekonomik bir varlığa sahiptir. Şehirin şehir olarak *varlığı,* bağımsız evlerin sıradan toplamından farklı birşeydir. Bütün, burada, parçalarından meydana gelmez, bir çeşit özerk organizmadır. Tek tek aile şeflerinin, birbirinden uzun mesafelerle ayrılmış ormanlarda oturduğu cermenlerde(2), komün, *dıştan* bakıldığında bile sadece, komün üyelerinin her defasındaki birleşmeleri aracılığıyla var olur. Bunların *var sayılan* birliği, aynı soydan gelme, dil, ortak geçmiş, ve tarih vb. ile belirlenmiştir. Demek ki komün, *birlik* olarak değil, *biraraya gelme* olarak(3), toprak sahiplerinden oluşan özerk sujeler arasındaki bir anlaşma olarak görünmektedir. Bu yüzden pratikte komün, antik çağda olduğu gibi *devlet, devlet varlığı* olarak mevcut değildir, çünkü *şehir* olarak mevcut değildir. Komünün gerçek varlığına kavuşması için, özgür toprak sahipleri *toplantılar* yapmak zorundadır.

(*) Burada, «Grundrisse...» el yazmalarının yeni bir defteri başlamaktadır. Marx bu deftere şu ismi vermiştir: V. Defter (Sermaye Bölümü, devam). Defterin ilk sayfasında şunlar yazılı: V. Defter, Ocak 1858, Londra, 22 Ocak'ta başlamıştır - ed.

Halbuki örneğin Roma'da [komün], bu toplantıların dışında, *bizzat şehirin* ve onun yöneticisi olan memurların vb. varlığında mevcuttur.

★ Kuşkusuz cermenlerde de, bireyin mülkiyetinden farklı olarak komün arazisi ya da halk arazisi [Volksland] olarak *ager publicus'a* rastlıyoruz. Bu topraklar av, otlak, odun kesme alanlarıdır. Bu, belli biçimde üretim aracı olarak hizmet etmesi gerektiğinde dağıtılamaz. Bu arada, örneğin Romalılarda olduğu gibi, bu *ager publicus*, devletin özel mülk sahiplerinin yanısıra varolan özel ekonomik varlığı olarak ortaya çıkmaz. [Roma'da] örneğin plebler gibi özel mülk sahipleri, ancak *ager publicus'*un kullanımının dışında bırakıldık*ları*, özelleştikleri ölçüde gerçek *özel* mülk sahibi olurlardı. Cermenlerde ise *ager publicus* daha çok bireysel mülkiyetin bir eki olarak görünür ve sadece düşman kabilelere karşı kabilenin komünal mülkü olarak savunulduğu sürece mülkiyet olarak ortaya çıkar. Bireyin mülkiyeti komün aracılığıyla sağlanır değildir, tersine komünün, komün mülkiyetinin varlığı özerk sujeler arasındaki ilişki aracılığıyla gerçekleşmektedir.

★ Kendi başına özerk bir üretim merkezi olan her ev, ekonomik bir bütünselliğe sahiptir. (Kadınların evdeki yan işleri olarak manifaktür vb.) Antik dünyada kırsal alanlarıyla birlikte şehir ekonomik bir bütündür; Cermen dünyasında ise, kendine ait topraklar üzerinde sadece bir nokta gibi görünen, birçok mülk sahibinin yoğunlaşmasından oluşmayan, tersine özerk birimi aile olan tek tek oturma yerleri [konutlar] ekonomik bir bütün oluşturur. Asya tipinde (en azından en çok görüleninde) bireyin mülkü yok, sadece tasarrufu vardır; gerçek mülk sahibi komündür. Yani mülkiyet ancak toprak üzerindeki komünal mülkiyettir. Antik [çağda] (en klasik örnek, en saf, en belirgin biçimde Romalılarda görülmektedir) devlet toprak mülkiyeti ile özel toprak mülkiyeti birbirine karşıt biçimlerdir, öyle ki ikincisi birincinin aracılığıyla ya da birinci bizzat bu ikili bi-

çimde varolur. Bu yüzden özel toprak sahibi aynı zamanda şehirli yurttaştır. Şehir yurttaşlığı ekonomik bakımdan daha basit olarak ele alındığında, köylünün bir şehrin sakini olması biçimine indirgenebilir. Cermen biçiminde köylü, şehir yurttaşı, şehir sakini değildir, tersine bu biçimin temeli, birbirinden tecrit, özerk aile konutlarıdır. Bunlar, aynı kabileden diğer ailelerle birlikte bir toplantı oluşturulması bunun savaş, din adalet dağıtımı vb. için zaman zaman biraraya gelmesi ve böylece karşılıklı dayanışmanın sağlanması ile güvence altına alınır. Bireysel toprak mülkiyeti burada komünün toprak mülkiyetinin karşıt biçimi olarak görünmez, onun aracılığıyla [gerçekleşiyor] değildir, bunun tersi doğrudur. Komün, ancak bu bireysel toprak sahiplerinin, toprak sahibi olarak aralarında kurdukları ilişkide varolur. Bu şekildeki komün mülkiyeti, sadece bireysel kabile konutlarının ve toprak mülklerinin komünal bir eki olarak ortaya çıkar. Komün, burada içinde bireyin sadece önemsiz bir unsur olduğu bir öz değildir; komün gene, gerek tasavvurda gerekse varlıkta, içinde şehirin ve şehirin ihtiyaçlarının bireyinkilerden farklı olduğu, ya da şehir arazi ve toprağın kendine komün üyesinin özel ekonomik varlığından farklı olarak ayrı bir özel varlık sağladığı, *varsayılan bir birlik* olan genel de değildir. Tersine komün biryandan dil, kan vb. birliği olarak bireysel mülk sahiplerinin önşartıdır, öteyandan da varlık olarak sadece bunların, [komünün] ortak amaçları için *gerçek toplantısı* [biraraya gelmesi]nde varolur. Belli bir ekonomik varlığa sahip olduğu sürece, komünal kullanılan av, otlak vb. alanları her bireysel mülk sahibi tarafından, devletin temsilcileri olarak (Roma'da olduğu gibi) değil, özel mülk sahibi sıfatıyla kullanılır. [Burada] bireysel mülk sahiplerinin gerçek ortak mülkiyeti [vardır]. Birey olarak üyelerinin varlığından ayrı bir varlığı olan şehirde olduğu gibi, bu mülk sahiplerinin birliğinin mülkiyeti değil.

Burada asıl önemli olan şudur: Toprak mülkiyetiyle tarımın, ekonomik düzenin temelini oluşturduğu ve bu yüzden de kullanım değerleri üretiminin ekonomik amaç olduğu yani bireyin, komünü ile olan belli ilişkiler —ki o bunların temelini oluşturur— içinde yeniden üretilmesinin sözkonusu olduğu bütün biçimlerde şunlar mevcuttur:

★ 1) İlk iş aracı ve aynı zamanda laboratuvar ve hammadde deposu olan *toprağın,* emeğin bu doğal şartının mülk edinilmesi emek yoluyla olmaz, tersine bu [mülk edinme] emeğin önşartıdır. Birey, emeğin objektif şartlarına karşı, bunlar kendisininmiş gibi, bunların içinde kendini gerçekleştiren kendi subjektifliğinin inorganik doğasıymış gibi davranır: Emeğin başlıca objektif şartı bizzat emeğin ürünü olarak görünmez, tersine kendini *doğa* olarak hazır bulur. Biryanda canlı birey, öteyanda onun yeniden üretiminin objektif şartı olarak toprak.

★ 2) Fakat çalışan bireyin arazi ve toprağa karşı mülkü gibi *davranması* yüzünden, bu birey bu soyutlamada ilk bakışta sadece çalışan bir birey olarak görünmez, tersine onun *objektif varlık tarzının,* faaliyetinin önşartı olan ve onun bir sonucu olarak görünmeyen toprak mülkiyetinde yattığı ve bunun tıpkı, kendisinin hayat sürecinde yeniden ürettiği ve geliştirdiği, fakat bu yeniden üretim sürecine kendi açılarından önşart olan kendi derisi, duyu organları vb. gibi, faaliyetinin önşartı olduğu sanılır. [Öteyandan bu tavır] bireyin *bir komünün üyesi* olarak doğal, tarihsel bakımdan az ya da çok gelişmiş ve değişmiş varlığı, —bir kabilenin üyesi olma şeklindeki doğal varlığı— aracılığıyla gerçekleşir.

★ Tecrit olmuş bir birey nasıl konuşmazsa, tıpkı öyle arazi ve toprağa sahip olamaz. Sadece, hayvanların yaptığı gibi, bir öz olarak toprağı kemirebilir. Toprağa karşı mülk gibi davranma, her zaman arazi ve toprağın kabile, komün tarafından az çok doğal, ta-

rihsel olarak gelişmiş şu ya da bu biçimde, barışçı yoldan ya da zorla işgal edilmesi aracılığıyla gerçekleşir. Birey burada hiç bir zaman, sadece özgür işçinin sahip olduğu dakiklik [Punktualitaet] içinde ortaya çıkmaz. Emeğinin objektif şartları kendine ait şeyler olarak verildiğinde, bizzat kendisi subjektif olarak, toprakla olan ilişkisine aracılık eden komünün üyesi olarak, önşarttır. Emeğin objektif şartları ile olan ilişkisi, komün üyesi olması aracılığıyla kurulur; öteyandan komünün gerçek varlığı, emeğin objektif şartları üzerindeki mülkiyetin belli biçimi tarafından belirlenir. Komün içinde varolma aracılığıyla sağlanan mülkiyet olabilir, burada birey sadece tasarruf hakkına sahiptir, arazi ve toprakta özel mülkiyet yoktur. Ya da mülkiyet ikili biçiminde, devlet mülkiyeti ile özel mülkiyetin yanyana varolması şeklinde olabilir. Burada ikincisi birinci tarafından konulmuş gibi görünür ve bu yüzden sadece yurttaşlar özel mülk sahibi olabilirler ve olmak zorundadırlar, öteyandan da yurttaş olarak mülkleri aynı zamanda özel bir varlığa sahiptir. Ya da nihayet, komün mülkiyeti sadece bireysel mülkiyetin bir ekidir. Burada temel, bireysel özel mülkiyettir ve komünün, komün üyelerinin toplantısı ve bunların ortak amaçlar için biraraya gelmesi dışında, kendi başına bir varlığı yoktur.

* Komün ya da kabile üyelerinin kabilenin arazi ve toprağına, yani üzerine yerleştiği araziye karşı olan tavrının bu değişik biçimleri, kısmen kabilenin doğal karakterine, kısmen de içinde gerçekten toprağın sahibi tavrını takındığı, yani onun ürünlerini emek yoluyla kendine malettiği ekonomik şartlara bağlıdır. Ve bunlar da iklime, toprağın fiziksel yapısına, fiziksel olarak belirlenmiş kullanım tarzına, düşman ya da komşu kabilelere karşı tavra ve göçlerin, tarihsel olayların vb. getirdiği değişikliklere bağlıdır. Komünün varlığını eski biçimde sürdürebilmesi için, bu durumda, unsurlarının verili objektif şartları altında yeniden üretimi gerekli-

dir. Bizzat üretim, nüfusun artması (bu da üretime dahildir) bu şartları zorunlu olarak yavaş yavaş ortadan kaldırır, onları yeniden üreteceği vb. yerde tahrip eder. Böylece komün, üzerinde kurulu olduğu mülkiyet ilişkileri ile birlikte yıkılır.

* En dirençli olan ve en uzun süre dayanan zorunlu olarak Asya biçimidir. Bireyin topluluğa karşı özerk olamaması, üretimin kendi kendine yeterli devresi, tarım ile manifaktürün birliği vb. —bunlar [Asya biçiminin] önşartı da mevcuttur. Eğer birey komüne karşı tavrını değiştirirse, bununla komünü de değiştirir ve komün ve onun ekonomik önşartı üzerinde yıkıcı etkide bulunur. Öteyandan bu ekonomik önşartın —kendi diyalektiği ile oluşan yoksullaşma vb. şeklinde— değişmesi, kendinin üzerinde kurulu olduğu gerçek bağı ortadan kaldırır. (Örneğin Roma'da, büyük ölçüde bizzat komünün ekonomik şartlarından olan savaşın ve fetihlerin etkisi gibi.)

* Bütün bu biçimlerde gelişmenin temeli, bireyin komünle olan —az çok dağal ya da tarihsel olmuş, geleneksel— *önceden verili* ilişkilerinin [aynen] *yeniden üretimi* ve gerek emeğin şartlarına karşı, gerekse iş arkadaşlarına ve kabile üyelerine karşı olan tavrındaki *varlığının belli, önceden belirlenmiş, objektif* [olmasıdır]. Bu yüzden bu gelişme daha baştan *sınırlanmış* olur, ama bu sınırların kaldırılması çürüme ve çökme demektir([4]). Örneğin Romalılarda, köleciliğin gelişmesi, toprak tasarrufunun yoğunlaşması, değişim, para, fetihler vb. —bütün bu unsurlar bir noktaya kadar temelle bağdaşabilir görünüyordu ve kısmen iyi niyetle bu temeli genişletiyor, kısmen de onun kötüye kullanılmasından çıkıp gelişiyor görünüyordu. Burada belli bir çevre içinde büyük gelişmeler kaydedilebilir. Bireyler büyük görünebilir. Fakat burada ne bireyin, ne de toplumun özgür ve tam gelişmesi düşünülemez, çünkü böyle bir gelişme ilk baştaki ilişkilerle [şartlarla] çelişme halindedir.([5])

Eskilerde, toprak mülkiyetinin vb. hangi biçiminin en üretici, en büyük zenginliği yaratıcı olduğunun araştırılmasını hiç göremeyiz. Cato'nun, tarlanın nasıl işlenirse en verimli olacağını pekala araştırabilmesine(6), ya da Brutus'un parasını en yüksek faizle ödünç vermesine(7) rağmen, zenginlik üretimin amacı olarak görünmez. Araştırma her zaman, mülkiyetin hangi biçiminin en iyi yurttaşları yarattığı konusundadır. Öz amaç olarak zenginlik, sadece Orta Çağ toplumundaki Yahudiler gibi, eski dünyanın hava alma deliklerinde yaşayan birkaç tüccar halkta —nakliyeci ticaretin tekelleri— görülür. Fakat zenginlik biryandan insanın suje olarak karşısında durduğu nesnelerde, maddi ürünlerde gerçekleştirilmiş nesnedir, öteyandan değer olarak, yabancı emek üzerinde, egemenlik amacıyla değil, tersine özel zevk vb. için kurulan kumandadır. İster nesne, isterse nesne aracılığıyla kurulan ilişkiler biçiminde olsun, zenginlik, bütün biçimlerinde, bireyin dışında ve tesadüfen yanında duran maddi bir şey olarak görünür.

* Böylece, hangi dar ulusal, dini ya da politik belirlenmede olursa olsun insanı her zaman üretimin amacı olarak gören eski görüş, üretimin insanın amacı ve zenginliğinde üretimin amacı olarak göründüğü modern dünya karşısında çok heybetli görünmektedir. Gerçekte ise, dar burjuva biçim soyulup çıkarıldığında, zenginlik, bireylerin ihtiyaçlarının, yeteneklerinin, zevklerinin üretici güçlerinin evrensel değişim [mübadele] içinde oluşmuş evrenselliğinden başka nedir ki? İnsanın, doğa güçleri —sadece kendi doğasının değil, genel olarak doğanın tüm güçleri— üzerindeki egemenliğinin tam gelişmesi değil de nedir? Zenginlik, insanın yaratıcı kaynaklarının, geçmiş tarihsel gelişimden başka hiç bir önşart olmadan ve kendine amaç olarak önlerine bu gelişmiş bütünlüğünü, yani bizzat bütün insan güçlerinin, önceden verimli bir ölçü ile ölçülmeyen gelişimini seçerek mutlak bir [şekilde] işlenmesinden başka nedir ki?

Bu, insanın kendini bir belirlenmişlik içinde yeniden üretmesinin yerine, kendi bütünselliğini üretmesi değil de nedir? Onun, herhangi olmuş birşey olarak kalmaya çalışmayıp, tersine oluşun mutlak hareketi içinde bulunmasından başka nedir ki? Burjuva ekonomisinde —ve ona uygun düşen üretim çağında— insanın içinin bu tam işlenmesi, bir boşalma, evrensel bir nesneleşme, toptan bir yabancılaşma olarak; bütün belli tek yanlı amaçların geri çekilmesi de, öz amacın tamamen diş bir amaca feda edilmesi olarak belirmektedir.

* Bu yüzden de, biryandan eski çocuksu dünya daha yüksek birşey gibi görünmektedir(8). Öteyandan, kapalı bir yapı, biçim ve verili sınırlamalar arandığında o, gerçekten öyle olmaktadır. Modern dünya tatminsiz bırakır ya da kendi içinde tatmin olmuş görünerek bayağılaşırken, eski dünya dar bir açıdan tatmin sağlamaktadır.

Bay Proudhon'un mülkiyetin *ekonomi dışı* oluşması dediği ve bununla aslında toprak mülkiyetini kasdettiği şey, bireyin, emeğin objektif şartlarıyla ve ilk başta *doğal* objektif şartlarıyla olan *burjuva öncesi* ilişkisidir. Çünkü çalışan suje doğal bir birey, doğal bir varlık [olduğu için], emeğinin ilk objektif şartı olarak görünen [şey], kendi inorganik vücudu olarak doğadır, topraktır.(*) O sadece organik vücut değil, aynı zamanda suje olarak bu inorganik doğadır. [Ön] şart kendi ürünü değildir, tersine [o bunu] kendi dışında, kendine verilmiş doğal bir varlık olarak hazır bulur. Bunu daha yakından incelemeden önce, şunu belirtelim: Uslu Proudhon, mülkiyet biçimleri olarak *sermaye* ile *ücretli*

(*) Çünkü... topraktır. şeklindeki bu cümle ilk başta şöyleydi: Çünkü çalışan birey, doğal bir birey, doğal bir varlık olduğu gibi, emeğinin ilk objektif şartı olarak görünen [şey], doğaya toprağa, kendi inorganik vücuduna doğru olan [şeydir]. Marx daha sonra bu cümledeki bazı kelimelerin üstünü çizmiş ama geri kalanları düzeltmemiştir. - Ed.

emeğin de aynı şekilde *ekonomi dışı* oluştuğunu ileri sürebilirdi ve bunu yapmak zorundadır. Çünkü emeğin objektif şartlarının kendi dışında hazır olarak bulunması —işçi açısından *sermaye*nin, kapitalist açısındansa mülksüz, soyut işçi olarak işçinin [hazır bulunması]— ve değer ile canlı emek arasında gerçekleşen değişim, —sermaye ile ücretli emeğin bizzat bu ilişkiyi yeniden ürettikleri ve onun objektif çerçevesini ve derinliğini büyüttükleri ölçüde— *tarihsel bir süreci* gerektirir. Bu tarihsel süreç, gördüğümüz gibi, sermaye ile ücretli emeğin gelişim tarihini oluşturur. Başka türlü söylersek, mülkiyetin *ekonomi dışı oluşması,* burjuva ekonomisinin ve ekonomi politiğinin kategorileri tarafından teorik ve ideal olarak ifade edilen üretim biçimlerinin *tarihsel oluşumu*ndan başka birşey değildir. Fakat burjuva öncesi tarihin ve bunun her döneminin, kendi *ekonomisine* ve hareketinin [kendine özgü] bir *ekonomik temeline* sahip olduğunu [söylemek], insanların hayatının baştan beri üretime, ilişkilerini ekonomik ilişkiler olarak adlandırdığımız şu ya da bu *toplumsal üretime,* dayalı olduğunu değişik sözlerle ifade etmekten başka bir anlama gelmez.

Üretimin ilk [orijinal] *şartları* ilk başta *bizzat üretilmiş* yani, üretimin sonucu olamazlar. (Üretimin ilk şartları, her iki cinsin doğal süreci yoluyla ilerleyen bir insan sayısının yeniden üretimi ile aynı anlama gelir. Çünkü bu yeniden üretim, biryandan nesnelerin sujeler tarafından mülk edinilmesi olarak görünürken, öteyandan da aynı şekilde nesnelerin subjektif bir amaç altından biçimlenmesi, tabi hale gelmesi, subjektif faaliyetin sonuçlarına ve taşıyıcıların dönüşmesi olarak görünmektedir). Açıklanması gereken, ya da tarihsel bir sürecin sonucu olan şey, canlı ve faal insanlarla, onların doğayla olan madde alış verişlerinin doğal ve inorganik şartları arasındaki *birlik* ve bunun sonucunda doğayı mülk edinmeleri değil, tersine insan varlığının bu inorganik şartları ile bu faal varoluş arasın-

daki *ayrılma*dır. Bu ayrılma, ancak ücretli emekle sermaye ilişkisinde tamamlanır.

★ Kölelik ve serflik ilişkilerinde bu ayrılma olmaz. Tersine toplumun bir bölümüne diğeri tarafından sadece kendi öz yeniden üretiminin *inorganik* ve doğal şartı gibi davranılır. Kölenin, emeğinin objektif şartlarıyla hiç bir ilişkisi yoktur. Tersine bizzat emek —kölenin ya da serfinki— üretimin *inorganik* [*bir*] şartı olarak, sığır vb. gibi diğer doğal varlıkların safına sokulur, ya da toprağın bir eki kabul edilir. Başka türlü söylersek; üretimin ilk şartları, doğanın verileri, *üreticinin doğal varlık şartları* olarak görünür, tıpkı onu yeniden üreten ve geliştiren kendisi olmasına rağmen, kendi canlı vücudunun ilk başta kendisi tarafından meydana getirilmemiş, tersine kendisinin önşartı olarak varolmuş olduğu gibi. Kendi (vücudunun) varlığı doğal önşarttır, bunu koyan kendisi değildir. Onlara karşı kendine aitmiş kendi inorganik vücuduymuş gibi davrandığı bu *doğal varlık şartları,* 1) subjektif, 2) objektif olmak üzere, ikili nitelik taşır. [Üretici] kendini, daha sonra karışma ve başkalarıyla karşıtlıklar sonucu tarihsel bakımdan farklı biçimler alan bir ailenin, kabilenin ya da tribünün üyesi olarak bulur. Böyle bir üye olarak o, belli bir doğayla (burada toprak, arazi vb. de diyebilirsiniz) kendisinin inorganik varlığı, üretiminin ve yeniden üretiminin şartı olarak ilişki kurar. Komünün doğal üyesi olarak komünal mülkiyette payı ve bunun tasarrufunda özel bir payı vardır. Tıpkı doğuştan Romalı yurttaş olarak, (en azından) *ager publicus* üzerinde ideal ve şu kadar juggera [bir arazi birimi] toprak üzerinde gerçek bir hakka vb. sahip olduğu gibi. Mülkiyeti, yani üretimin doğal önşartlarıyla, bunlar kendisine aitmiş, kendisininkilermiş gibi olan ilişkisi, bizzat bir komünün doğal üyesi olması aracılığıyla sağlanmaktadır. (Üyeleri dil, vb. den başka ortak birşeye sahip olmayan bir kömün soyutlaması, açıktır ki, çok sonraki tarihsel şartların bir ürünüdür.) Örneğin bireyin, bizzat

dili bile, ancak insan komününün doğal bir üyesi olduğunda kendi dili sayacağı açıktır. Dilin tek bir bireyin ürünü olması saçmalıktır. Aynı şey mülkiyet için de tamamen geçerlidir.

Dilin kendisi de aynı şekilde bir komünün ürünüdür, tıpkı başka bir açıdan, [dilin] bizzat komünün varlığı, onun kendini dile getiren varlığı demek olduğu gibi. [[Örneğin Peru'da görülen komünal üretim ve komünal mülkiyet açıktır ki, ikincil bir biçimdir. Bu, kendi başlarına komünal mülkiyeti ve komünal üretimi, Hindistan'da ve Slavlar'da görülen eski basit biçimiyle tanıyan fatih kabileler tarafından getirilmiş ve aktarılmıştır. Aynı şekilde örneğin Galler bölgesindeki Keltler'de gördüğümüz biçim de, aktarılmış, fatihler tarafından feth edilen daha aşağı düzeydeki kabilelere sokulmuş *ikincil* bir biçimdir. Bu sistemlerin *üst bir merkezden* mükemmelleştirilmesi ve sistematik bir şekilde düzenlenmesi, bunların daha sonra oluştuğuna tanıklık etmektedir. Tıpkı İngiltere'ye getirilen feodalizmin biçim bakımından, Fransa'da doğal olarak oluşandan daha mükemmel olduğu gibi.]]

★ [[Göçebe çoban kabilelerde —bütün çoban halklar ilk başta göçebeydi— toprak, diğer doğa şartları gibi sınırsız görünür. Örneğin Asya stepleri ve Asya yaylaları gibi. Toprak, otlar vb. olarak kullanılır, sürüler tarafından tüketilir ve sürü halklar bu sürülerle varolur. Bu halklar toprağa karşı kendi mülkleri gibi davranır, fakat bu mülkiyeti hiç bir zaman tespit etmezler. Amerika'daki vahşi kızılderili kabilelerinde avlanma alanı böyledir. Kabile belli bir bölgeyi kendi avlanma alanı sayar ve burasını diğer kabilelere karşı zor kullanarak savunur ya da diğer kabileleri kendilerinin saydıkları av alanlarından sürüp çıkarmaya çalışır. Göçebe çoban kabilelerde komün pratikte her zaman birlik halindedir, seyahat topluluğu, kervan, sürü biçimleri, alt ve üst bağlılık biçimleri bu hayat tarzının şartlarında gelişirler. Burada *mülk edinilen* ve

yeniden üretilen gerçekte toprak değil, sadece sürüdür. Toprak her konaklama yerinde geçici olarak komünal şekilde kullanılır.]]

* Komünün doğal üretim şartlarına (yerleşmiş halkları ele alırsak toprağa) karşı kendine aitmiş gibi davranmasında karşılaşabileceği tek sınır [engel], [bu toprak üzerinde] daha önceden kendi inorganik vücudu olarak hak iddia eden *başka bir komündür.* Bu yüzden *savaş,* bu doğal komünlerin herbirinin, gerek mülkiyetin savunulması, gerekse yeni mülkiyetin elde edilmesi için yaptığı en ilk çalışmalardan biridir. (Burada gerçekte arazi ve topraktaki ilk mülkiyetten söz etmekle yetinebiliriz, çünkü çoban halklarda doğal olarak hazır bulunan toprak ürünleri —örneğin koyunlar— üzerindeki mülkiyet, aynı zamanda bu koyunları otlattıkları otlaklar üzerindeki mülkiyet demektir. Zaten genel olarak arazi ve toprak üzerindeki mülkiyet, onun organik ürünlerini de kapsar.) [[Eğer insan da, arazi ve toprağın doğal eki olarak, onunla birlikte feth edilirse, o zaman o da, üretim şartlarının biri olarak birlikte feth edilmiş olur. Böylece, bütün komünlerin ilkel biçimlerini kısa sürede bozan ve değiştiren ve bizzat bunların temeli haline gelen kölelik ve serflik oluşur. Bununla basit yapı olumsuz bir şekilde belirlenir.]]

Böylece mülkiyet ilk başta, insanın kendi doğal üretim şartlarına karşı, kendine ait, kendininkiler, kendi *gerçek varlığıyla* önşartı konmuş olarak davranmasından başka bir şey demek olmuyor; bunları *kendisinin doğal önşartları,* sanki sadece vücudunun bir uzantısı olarak alması demek oluyor. Aslında kendi üretim şartlarına karşı davranmıyor da, tersine orada ikili olarak, hem bizzat kendisi olarak subjektif, hem de varlığının bu doğal inorganik şartları içinde objektif olarak mevcut orada [bulunuyor]. Bu *doğal üretim şartları*'nın niteliği ikilidir: 1) Bir komünün üyesi olarak varlığı, yani ilk biçiminde az ya da çok değişmiş

bir kabile olan bir komünün varlığı; 2) *Arazi ve toprağa* karşı komün aracılığıyla *kendisine ait* gibi davranma; [toprağın] hem komün mülkiyetinde, hem de *tek başına* bireyin *tasarrufunda* [olması], ya da toprağın kendisi ve işlenmesi komünal olarak yapılırken sadece ürünlerin bölüşülmesi. (Bu arada *konutlar* vb., bunlar İskitlerin arabaları bile olsa, gene de her zaman bireyin tasarrufunda kalır). Canlı birey için doğal bir üretim şartı, onun *doğal bir topluma*, kabile vb. üye olmasıdır. Bu, örneğin bir dile vb. sahip olmasının da şartıdır. Üretici varlığı sadece bu şart altında [mümkündür]. Böylece subjektif varlığı şarta bağlıdır, tıpkı bunun toprağa karşı kendi laboratuvarı gibi davranması şartına bağlı olduğu gibi. (Aslında mülkiyet ilk başta *hareketlidir*, çünkü insan, toprağın hazır ürünlerine el koyar, bunlara diğerlerini nyanısıra hayvanlar da dahildir ve insan için özellikle ehlileştirilebilir olanlar [önemlidir]. Bu arada *bizzat* bu durum —avcılık, balıkçılık, çobanlık, ağaçların meyvasından yaşama— ister yerleşmek için olsun, ister göçetmek ya da hayvanların otlatılması vb. için olsun, her zaman toprağın mülk edinilmesini şart koşar).

Demek ki *mülkiyet, bir kabileye* (komüne) *ait olmak* (onun içinde subjektif-objektif varlığa sahip olmak) demektir. Bu komünün arazi ve toprağa karşı kendi inorganik vücudu gibi davranması aracılığıyla, birey, arazi ve toprağa, üretimin ilk dış şartlarına —çünkü toprak bir hammadde, araç ve üründür— karşı kendi bireyselliğine ait olan önşartlar, bunun varoluş biçimleri gibi davranır. Biz *bu mülkiyeti, üretim şartlarına karşı davranışa indirgiyoruz.* Peki, bireyin üretimi ilk başta, hazır, doğa tarafından bizzat tüketim için hazırlanmış nesnelerin mülk edinilmesi yoluyla, sadece kendi vücudunun yeniden üretilmesiyle sınırlı olduğuna göre, niçin tüketime indirgemiyoruz? [Çünkü hazır nesnelerin tüketilmesi bile önce] *bulmak* ve *keşfetmek* için çaba, emek ister —avcılıkta,

balıkçılıkta, çobanlıkta olduğu gibi—, belli yeteneklerin suje tarafından üretilmesini gerektirir. Öteyandan hiç bir alet (yani bizzat üretim için belirlenmiş emek ürünleri) kullanmadan, hiç bir biçim değişikliği yapmadan (bu çobanlıkta bile gereklidir), mevcut [doğa ürünlerinin] uzanılıp alınabileceği durumlar çok çabuk geçicidir ve normal durum olarak görülemez. Bunlar normal ilk [orijinal] durum da sayılamaz. Ayrıca üretimin ilk şartları, meyvalar, koyunlar gibi emek harcamadan tüketilebilir maddeleri de doğrudan kapsamaktadır, yani tüketim fonları bizzat *ilk üretim fonlarının* bir bileşkeni olarak görünmektedir.

Kabileye (komün ilk başta buna dönüşür) dayalı mülkiyetin temel şartı —kabile üyesi olmak—, kabile tarafından feth edilen yabancı kabileyi, tabi olan, *mülksüz* haline getirir. [Fetheden feth edileni] kendi yeniden üretiminin *inorganik şartlarına* dahil eder, ona karşı kendine ait gibi davranır. Bu yüzden kölelik ve serflik sadece kabileye dayalı mülkiyetin daha sonraki gelişmeleridir. Bunlar zorunlu olarak bu mülkiyetin bütün biçimlerini değişikliğe uğratır. Bunu en az Asya biçiminde başarabilirler. Bu biçimin üzerinde yükseldiği manifaktür ve tarımın kendi kendine yeterli birliği [şartlarında], fetih, *toprak mülkiyetinin, tarımın* tamamen egemen olduğu yerlere oranla o kadar gerekli bir şart değildir. Öteyandan bu biçimde birey, hiç bir zaman mülk sahibi olmadığı, sadece tasarruf eden olduğu için, bizzat kendisi, komünün birliğinin [içinde-ed.] varolduğu şeyin mülkü, kölesidir. Burada kölelik, ne emeğin şartlarını ortadan kaldırır, ne de önem taşıyan ilişkiyi değişikliğe uğratır.

Ayrıca şu da açıktır:

Üretim şartlarına karşı kendine ait gibi bilinçli davranış—birey açısından komün tarafından konulmuş, yasa kabul edilmiş ve güvence altına alınmış bilinçli davranış—olduğu sürece yani üreticinin varlığı ken-

dine ait objektif şartlar içindeki bir varlık olarak göründüğü sürece mülkiyet, ancak bizzat üretim yoluyla gerçekleştirilir. Gerçek mülk edinme ancak bu şartlarla olan, tasavvur edilen ilişki de değil, tersine gerçek faal ilişkide, bu şartların gerçekten kendi subjektif faaliyetinin şartları olarak alınmasında gerçekleşir.

Böylece aynı zamanda *bu şartların değiştiği* de ortaya çıkmaktadır. Toprağın bir bölgesi ancak kabilenin orada avlanmasıyla avlanma alanı haline gelmektedir; arazi ve toprak ancak tarımla, bireyin vücudunun bir uzantısı olmaktadır. *Roma şehri* kurulduktan ve çevresindeki tarlalar Romalı yurttaşlar tarafından ekildikten sonra, komünün şartları eskiye oranla değişmiştir. Bütün bu komünlerin amacı kendi varlıklarını sürdürmektir. *Yani kendisini oluşturan bireylerin mülk sahibi olarak, yani aynı zamanda hem üyelerin birbirine karşı olan tavrını, hem de bununla bizzat komünü oluşturan, aynı objektif varlık tarzı içinde yeniden üretilmesidir. Fakat bu yeniden üretim aynı zamanda zorunlu olarak yeni-üretimdir ve eski biçimin tahrip edilmesidir.*

★ Örneğin her bireyin belli miktarda toprağa sahip olmasının gerektiği yerde, nüfusun ilerlemesi bile bir engel olur. Bu yönlendirilmek istenirse, o zaman başka toprakların ele geçirilmesi [kolonizasyon] gerekli olur, bu da fetih savaşlarını gerekli kılar. Böylece köleler vb., *ager publicus*'un genişletilmesi, bununla da komünü temsil eden patricilerin vb. [artırılması]. Böylece eski komünün sürdürülmesi, onun üzerinde yükseldiği şartların tahrip edilmesini kapsar ve kendi karşıtına dönüşür. Örneğin üretkenliğin aynı topraklar üzerinde, üretici güçlerin geliştirilmesi vb. yoluyla artırılabileceği (ki bu geleneksel tarımda en yavaş giden şeydir) düşünülürse, bu, yeni tarzları, emek kombinezonlarını, günün büyük kısmının tarlada geçirilmesini vb. kapsayacaktır. Böylece de komünün es-

ki ekonomik şartlarını ortadan kaldıracaktır. Yeniden üretim eylemi içinde, sadece objektif şartlar değişmekle kalmaz, örneğin köyden şehir, yabani topraklardan işlenir tarla olur, aynı zamanda üreticiler de, kendilerinden yeni nitelikler oluşturarak, üretim içinde kendilerini değiştirip, geliştirerek, yeni güç ve görüşler, ilişki tarzları, ihtiyaçlar ve yeni bir dil oluşturarak değişirler.

★ Üretim tarzı ne kadar eskiye dayanıyorsa —ve bu tarımda uzun sürer, tarım ile manifaktürün Doğulu birleşmesinde ise daha da uzundur—, yani mülk edinmenin *gerçek süreci* ne kadar uzun süre aynı kalıyorsa, eski mülkiyet biçimleri ve bununla da komün, o kadar değişmez kalır. Komün üyelerinin özel mülk sahipleri olarak ayrıldığı, şehir komünü ile şehir toprakları sahipleri arasındaki ayırımın ortaya çıktığı yerde, bireyin kendi mülkiyetini, yani kendisini hem asli yurttaş, komün üyesi, hem de *mülk sahibi* yapan ikili ilişkiyi *kaybetmesinin* şartları da ortaya çıkar. Doğulu biçimde bu *kaybetme,* tamamen dış etkiler dışında çok zor mümkündür. Çünkü tek tek komün üyeleri hiç bir zaman komünle, kendilerinin onunla olan (objektif, ekonomik) bağını koparacak kadar serbest bir ilişkiye geçmez. Birey sağlam köklerle yerine bağlıdır. Bu, aynı şekilde, manifaktürle tarımın şehir (köy) ile kırın birleşmesinde de böyledir. Eskilerde manifaktür bir yozlaşma vb. (azat edilmiş kölelerin, *klient*lerin, yabancıların işi) olarak görülürdü. Üretici emeğin (sadece tarım ve savaş için, ya da ibadet ve —konut, yol, tapınak yapımı gibi— komün işleri için belirlenmiş olan ve özgür kişiler tarafından ev işi olarak yapılan ve tamamen tarıma tabi olan manifaktürden ayrı olan üretici emeğin) yabancılarla, kölelerle olan ilişkilerde, artı-ürünü değiştirme isteğinde vb. zorunlu olarak oluşan bu gelişmesi, komünün dayalı olduğu üretim tarzını çözer, böylece *objektif birey,* yani Romalı, Yunanlı vb. olarak belirlenen birey [olu-

şur]. Değişim, borçlanma vb. de aynı etkide bulunur.

Komün (kabile)nün özel bir biçimi ile bununla ilgili olan doğa üzerindeki mülkiyet ya da üretimin doğal şartlarına karşı, doğal bir varlık gibi, bireyin komün aracılığıyla sağlanmış objektif varlığı gibi davranma arasındaki ilkel birlik —biryandan da belli mülkiyet biçimi olarak görünen bu birlik— kendi canlı gerçeğini bizzat belli bir *üretim tarzın*da bulur. Bu tarz, bireylerin inorganik doğaya karşı olan belli faal davranışları, belli çalışma tarzı (bu hâlâ aile çalışması, çoğu zamanda komün çalışmasıdır) olduğu kadar, birbirlerine karşı olan davranışları olarak da görünür. İlk büyük üretici güç olarak bizzat komün görünmektedir. Ayrı üretim şartı türlerine (örneğin hayvancılık, tarım) göre, ayrı üretim tarzları ve gerek bireylerin özellikleri olarak görünen subjektif, gerekse objektif ayrı üretici güçler gelişir.

Gerek komün, gerekse bunun üzerine kurulmuş olan mülkiyet, son tahlilde çalışan sujelerin üretici güçlerinin gelişmesinin belirli bir aşamasında —ki bu sujelerin birbirleriyle ve doğayla olan ilişkileri bu aşamaya uygun düşer— çözülür. Belli bir noktaya kadar yeniden üretim. Bu daha sonra çözülmeye dönüşür.

Demek ki mülkiyet ilk başta —Asyalı, Slav, Antik, Cermenik biçiminde— çalışan (üreten) sujenin (ya da kendini yeniden üreten sujenin) üretiminin ya da yeniden üretiminin şartlarına karşı, bunlar kendine ait gibi [kendininkiler olarak, *als den seinen*] davranması anlamına gelmektedir. Bu yüzden de bu üretimin şartlarına göre farklı biçimler alacaktır. Bizzat üretim, üreticinin bu kendi objektif varlık şartlarının içinde ve onlarla birlikte yeniden üretimini amaçlar. Mülk sahibi olarak bu davranış —ki bu emeğin ya da üretimin sonucu değil, tersine önşartıdır— bireyin bir kabile ya da komünün üyesi olarak belli bir varlığa sahip olmasını şart koşar. (O kendisi belli bir noktaya

kadar bu komünün mülküdür.) İçinde işçinin kendisinin üçüncü bir birey ya da komün için [yapılan] üretimin doğal şartları arasında göründüğü([9]) (örneğin Doğunun genel köleciliğinde durum böyle değildir, bu sadece Avrupa açısından böyledir) kölelik serflik vb... komün ve komün içinde çalışma üzerine kurulu mülkiyetin zorunlu ve gerekli sonucu olmasına rağmen, her zaman ikincildir, orijinal değildir. —Burada mülkiyet artık çalışan bireyin emeğinin objektif şartlarına karşı davranışı değildir.—

★ Kuşkusuz güçlü, fizik bakımından üstün bir insanın önce hayvanları yakalamasını, sonra da kendisi için hayvan yakalasın diye insan yakalamaya başlamasını, yani tek kelimeyle kendi yeniden üretimi için, herhangi başka bir doğal varlık gibi insanları da doğal olarak hazır bulunmuş bir şart olarak kullanmasını (bu arada kendi emeği egemen olmaya dönüşür vb.) tasavvur etmek çok kolaydır. Fakat böyle bir görüş —verili kabile ya da komün açısından doğru olsa da— gülünçtür. Çünkü *tek tek* insanların gelişmesinden yola çıkmaktadır. İnsan kendini ancak tarihsel süreç içinde bireyleştirebilir. O ilk başta, —politik anlamda hiç de bir *zoon politikon* [politik hayvan] olmasa bile— bir *generik varlık, kabile varlığı, sürü hayvanı* olarak görünür. Bizzat değişim [mübadele] bu bireyleşmenin başlıca aracıdır. Değişim sürü hayvanını gereksiz kılar ve onu çözer. Durum bu şekle dönüşür ve insan artık bireyleşmiş olarak artan ölçüde sadece kendine bağlanır hale gelir gelmez, kendisini birey olarak ortaya koyması için [gerekli] araçlar, kendini genel ve sıradan yapma([10]) [araçları] haline gelmiş olur. Bu komün içinde bireyin mülk sahibi —diyelim ki toprak sahibi— olarak objektif varlığı önşarttır. Bu, onu komüne zincirleyen, daha doğrusu bu zincirin bir halkası yapan belli şartlar altında olur. Örneğin burjuva toplumunda işçi tamamen objesiz, subjektif olarak mevcuttur, fakat *karşısında*

duran şey, parçalayıp yutmaya çalıştığı, fakat onun tarafından parçalanıp yutulduğu *gerçek komün* haline gelmiştir.

İçinde komünün, sujelerinin kendi üretim şartlarıyla belli bir objektif birliğini, ya da belli bir subjektif varlığın bizzat komünü üretim şartları olarak şart koştuğu bütün biçimler (az ya da çok doğal, ama hepsi de tarihsel sürecin sonuçları), zorunlu olarak üretici güçlerin sınırlı, hem de ilke olarak sınırlı bir gelişimine uygun düşerler. Üretici güçlerin gelişmesi bunları çözer. Ve bizzat bunların çözülmesi insan üretici güçlerinin bir gelişmesidir. Bu, önce belli bir tarihsel temel tarafından hazırlanır, —önce doğal— sonra tarihsel önşart. Fakat sonra bizzat bu temel ya da önşartın kendisi ortadan kalkar, ya da ilerici insan topluluğunun gelişmesi için kısıtlayıcı hale geldiğinden yokolan bir önşart haline gelir.

Antik toprak mülkiyeti modern arazi mlükiyetine yansıdığı ölçüde bu, ekonomi politiğin konusu olur. Toprak mülkiyeti bölümünde bu konuya eğileceğiz.

(Bütün bunları daha derinlemesine ve geniş şekilde yeniden ele almalı.)([11])

Bizim burada öncelikle ilgilendiğimiz şey şudur: Emeğin sermayeye karşı, ya da emeğin sermaye biçimindeki objektif şartlarına karşı tavrı, içinde işçinin mülk sahibi olduğu, ya da mülk sahibi olarak çalıştığı çeşitli biçimleri çözen tarihsel bir süreci şart koşar. Bu her şeyden önce şu anlama gelir:

★ 1) İşçinin toprağa karşı olan tavrının; doğal bir üretim şartı, güçlerinin laboratuvarı, ve iradesinin çalışma alanı olarak toprağa karşı kendi öz, inorganik varlığı gibi davranmasının *çözülmesi*. Bu mülkiyetin yer aldığı bütün biçimler bir *komünü* şart koşar. Bu komünün üyeleri, aralarında biçimsel farklılıklar olsa bile, ancak komün üyesi olarak *mülk sahibi* olabilirler. Bu yüzden bu mülkiyetin ilk biçimi bizzat *dolaysız komün mülkiyetidir*. (*Doğulu biçim;* bu, Slav

biçiminde değişikliğe uğramıştır; Antik ve Cermenik mülkiyette ise kendi karşıtı haline gelmişse de, gene de karşıt, fakat gizli temel olmuştur.)

★ 2) İçinde işçinin *aletin sahibi* olarak göründüğü *ilişkilerin çözülmesi.* Tıpkı toprak mülkiyetinin yukardaki biçiminin *gerçek bir komünü* şart koşması gibi, işçinin alet üzerindeki bu mülkiyeti de manifaktür emeğinin el sanatı emeği olarak gelişmesinin belli bir biçimini [şart koşar]. Lonca düzeni vb. bununla ilişkilidir. (Eski Doğu manifaktürü 1'e dahil edilebilir). Burada emek hâlâ yarı sanatkar, yarı öz amaç vb. şeklindedir. Ustalık. Kapitalistin kendisi daha henüz ustadır. Özel çalışma yeteneği ile alet vb. üzerindeki tasarruf [hakkı] güvence altına alınmıştır. Bu yüzden çalışma tarzı, belli ölçüde iş örgütlenmesi ve iş aleti ile birlikte miras alınır. Orta Çağ şehirleri. Emek henüz kendinindir; tek yönlü yeteneklerin vb. kendine yeterli belli bir gelişmesi.

★ 3) Her iki biçimde de üretici olarak yaşayabilmek için —yani üretim sırasında, bunun tamamlanmasından önce— işçi, tüketim araçlarına üretimden önce sahip olmalıdır. Toprak sahibi olarak, gerekli tüketim fonlarına doğrudan sahip görünür. El sanatı ustası olarak aynı şeyleri miras yoluyla devralmış, kazanmış ve biriktirmiştir. El sanatını öğrenen genç olaraksa, o henüz *çırak* [Lehrling] tır, kesinlikle gerçek, özerk işçi olarak görünmez, tersine pederşahi bir biçimde gıdasını ustasıyla bölüşmektedir. (Gerçek) bir kalfa [Geselle] olarak ustasının sahip olduğu tüketim fonlarına belli ölçüde ortaktır. Bu, kalfanın *mülkiyeti* değilse de, gene de birlikte tasarruf etme [hakkı] loncanın yasaları, gelenekleri vb. tarafından en azından [güvence altına alınmıştır]. (Bu konu daha ayrıntılı ele alınmalı.)

★ 4) Öteyandan aynı şekilde, içinde *bizzat işçinin,* bizzat canlı *çalışma yeteneğ*inin, daha hâlâ *doğrudan objektif üretim şartlarına* dahil olduğu ve bu sı-

fatla mülk edinildiği, yani köle ya da serf olduğu ilişkilerin *çözülmesi.* Sermaye için üretim şartı işçi değil, tersine sadece emektir. O bu emeği makinelerden, ya da hatta havadan ya da sudan sağlıyabilirse, ne alâ gene olur. Kapitalist işçiyi değil, onun emeğini mülk edinir ve bu dolaysız değil, değişim aracılığıyla [olur].

İşçinin özgür işçi olarak, objesiz, tamamen subjektif bir çalışma yeteneği olarak, üretimin objektif şartlarını, *kendisinin olmayan, yabancı mülkiyet,* kendi için varolan *değer,* sermaye olarak kabul etmesinin tarihsel şartları biryandan işte bunlardır. Öteyandan, işçinin karşısında bir *sermaye* bulabilmesi için hangi şartların gerekli olduğu sorulabilir?

[[Canlı emeğin, gerek hammaddeye, gerek alete ve gerekse çalışma sırasında gerekli olan gıda maddelerine karşı olumsuz, *kendi mülkü değil* gibi davranmasını [içeren] sermaye formülü, daha ilk baştan, *toprağa* [karşı da] *kendi mülkü gibi davranmamayı içerir,* ya da çalışan bireyin arazi ve toprağa karşı kendine ait gibi davrandığı, yani arazi ve toprak sahibi olarak çalıştığı, ürettiği durumu reddeder. [Çalışan birey] en iyi durumda bile, arazi ve toprağa karşı sadece işçi olarak davranmaz, aynı zamanda çalışan birey olarak kendine karşı da arazi ve toprak sahibi olarak [davranır]. Arazi ve toprak mülkiyeti potansiyel olarak, hem hammadde, ve ilk alet olan toprak, hem de onun kendiliğinden ürünleri üzerindeki mülkiyeti kapsar. En ilkel biçiminde alındığında, toprağa karşı onun sahibi gibi davranmak demek, onun içinde hammadde, alet ve —emek yoluyla değil de, bizzat toprak tarafından yaratılmış— gıda maddeleri bulmak demektir. Bu ilişki yeniden üretildiğinde, ikincil aletler ve bizzat emek yoluyla üretilmiş toprak ürünleri de toprak mülkiyetinin en ilkel biçimlerine dahil olur. Demek ki daha mükemmel bir mülkiyet ilişkisi olarak bu tarihsel durum, daha ilk başta işçinin, sermaye bi-

çimindeki çalışma şartlarıyla olan ilişkisinde reddedilir. Bu, bu ilişkide reddedilen ya da tarihsel bakımdan çözülmüş olması şart olan no. I [bir numaralı] tarihsel durumdur. İkinci olaraksa, *alet üzerindeki mülkiyet*in var olduğu, ya da işçinin alete karşı kendine ait gibi davrandığı, aletin sahibi olarak çalıştığı (bu aynı zamanda aletin onun bireysel emeğine tabi olmasını, yani emeğin üretici gücünün belli, sınırlı bir gelişme aşamasını şart koşar), mülk sahibi olan işçi ya da çalışan mülk sahibi biçiminin *toprak mülkiyeti*nin yanısıra ve onun dışında tamamen özerk bir biçim olarak yerleştiği —emeğin el sanatı ve şehirli şeklinde gelişmesi— ve ilk durumdaki gibi toprak mülkiyetine tabi önemsiz bir unsur olmadığı, yani hammaddelerle gıda maddelerinin de sanatkarın mülkiyeti, onun el sanatı, alet üzerindeki mülkiyeti aracılığıyla sağlandığı yerde, birinci aşamanın yanısıra ve onun dışında ikinci bir tarihsel aşama daha şarttır. Burada birinci aşama, bu *ikinci mülkiyet, ya da çalışan mülk sahipleri türünün özerkleşmesi* yüzünden önemli ölçüde değişikliğe uğramış görünmek zorundadır.

* Alet bizzat emek ürünü, yani mülkiyeti oluşturan unsur olduğu emek tarafından sağlandığı için, mülkiyetin bu türünün dayalı olduğu komün burada artık birinci durumda olduğu gibi doğal biçimiyle görünemez, tersine bizzat üretilmiş, oluşmuş, ikincil, işçi tarafından üretilmiş bir komündür. Alet üzerindeki mülkiyetin, emeğin üretim şartlarına karşı mülkiyet gibi davranma [demek] olduğu ve gerçek çalışmada aletin *sadece* bireysel çalışmanın *aracı olarak* göründüğü yerde, aleti gerçekten mülk edinme ve onu çalışma aracı olarak kullanma sanatının, işçinin, kendisini aletin sahibi yapan özel bir yeteneği olarak göründüğü açıktır. Kısaca [söylersek], sujesi, mülk sahibi olarak yer alan, el sanatı şeklindeki emek olan lonca ve sorporatif sistemin temel karakteri, arazi ve toprağa karşı (bunu hammadde alarak) kendine ait gibi

davranmadan farklı olarak, üretim aletine —mülkiyet olarak iş aleti— karşı davaranışa indirgenebilir. Üretim şartlarının bu momentine karşı olan davranışın, çalışan sujeyi mülk sahibi haline getirmesi, onu çalışan mülk sahibi yapması —işte no. II [iki numaralı] tarihsel durum budur. Bu durum, doğası gereği, sadece değişikliğe uğramış birinci durumun bir karşıtı, ya da söylemek gerekirse, aynı zamanda onun bir tamamlayıcısı olarak varolabilir. Sermayenin birinci formülünde bu no. II tarihsel durum da aynı şekilde reddedilir.

★ Mümkün olan üçüncü biçimde, gerek arazi ve toprağa, gerekse alete karşı, yani bizzat emeğe karşı da kendine ait gibi davranılmaz, sadece gıda maddelerine karşı mülk sahibi gibi davranılır, bunlar çalışan sujenin doğal şartları olarak hazır bulunur. Bu, özünde kölelik ve serfliğin formülüdür. İşçinin sermaye şeklindeki üretim şartlarıyla olan ilişkisinde, bu da aynı şekilde reddedilir, tarihsel bakımdan çözülmüş bir durum olarak kabul edilir.

★ Mülkiyetin ilk biçimleri zorunlu olarak, üretime sahip olmaktan çok, onu belirleyen farklı objektif momentlerle olan ilişkiye dönüşür. Bunlar kendi açılarından belli komün biçimlerini şart koşarken, biryandan da çeşitli komün biçimlerinin ekonomik temelini oluştururlar. Bu biçimler, bizzat emeğin *objektif üretim şartlarına* dahil olmasıyla (serflik ve kölelik) önemli ölçüde değişikliğe uğrar. Böylece no. I'e giren bütün mülkiyet biçimlerinin basit, olumlayıcı [afirmatif] karakteri kaybolur ve değişikliğe uğrar. Bunların hepsi kölelik ve dolayısıyla kendi kendilerini ortadan kaldırma olanağını içinde taşır. No. II'ye gelince, burada emeğin özel türü —iş aletlerindeki ustalık ve buna uygun olarak bunlar üzerindeki mülkiyet, üretim şartları üzerindeki mülkiyete eşittir— köleliği ve serfliği içermez, ama kast düzeni biçiminde benzer olumsuz bir gelişme gösterebilir.]]

[[Gıda maddeleri üzerindeki mülkiyetin üçüncü biçimi —köleliğe ve serfliğe dönüşmediği sürece— *çalışan* bireyin üretim ve dolayısıyla varlık şartları ile olan ilişkisini içeremez, bu yüzden de sadece, *panes et circences* [ekmek ve sirk] zamanındaki Romalı plepler gibi, toprak mülkiyetini kaybetmiş ve henüz II no.'lu mülkiyet türüne geçmemiş, ilkel, toprak mülkiyeti üzerine kurulu [bir] komünün üyesinin ilişkisini içerir.]] [[Serfin toprak beyi ile olan ilişkisi, ya da kişisel hizmet ilişkisi özünde farklıdır. Çünkü bu temelde sadece, kendisi artık çalışmayan, tersine mülkiyeti, üretim şartlarına serf vb. şeklinde bizzat işçiyi de dahil eden toprak sahibinin varlık tarzıdır. Burada mülk edinmenin temel ilişkisi *egemenlik ilişkisi*dir. Hayvanın hizmet eder olmasına rağmen, hayvana, toprağa vb. karşı temelde mülk edinme yoluyla bir egemenlik ilişkisi uygulanamaz. Egemenlik ilişkisinin önşartı, yabancı *iradenin* mülk edinilmesidir. Yani hayvan vb. gibi iradesiz [olanlar], kuşkusuz hzmet edebilir, fakat bu durum bunların sahibini *efendi* yapmaz. Fakat burada egemenlik [efendilik] ve uşaklık ilişkisinin aynı şekilde üretim aletlerinin mülk edinilmesi formülüne girdiğini görüyoruz. Ve bunlar, bütün ilkel mülkiyet ve üretim ilişkilerinin gelişme ve çökmesinin zorunlu bir katalizatörü oldukları kadar, onların sınırlılığını da dile getirirler. Fakat bunlar sermayede —dolaylı biçimde— yeniden üretilir ve böylece aynı şekilde onun da çözülmesinin katalizatörü ve sınırlılığının sembolü olurlar.]]

[[«Sıkıntıya düşüldüğünde kendini ve kendininkileri satma hakkı acınılacak bir genel haktı; bu hem Kuzey'de, hem Yunanlılar da, hem de Asya'da geçerliydi. Borcunu ödeyemeyen borçluyu, kölesi yapma ve alacağını onu çalıştırarak, ya da eğer yeterli bir gelir getirecekse satarak elde etme de aynı şekilde oldukça yaygındı.» (Niebuhr, 1, s. 600]] [[Niebuhr bir yerde, Augustus zamanındaki Yunan yazarlarının, pat-

riciler ile plebler arasındaki ilişkiyi anlamada güçlük çektiklerini ve bunu yanlış kavradıklarını, dolayısıyla da bu ilişkiyi patronlarla *klient*ler arasındaki ilişkiyle karıştırdıklarını söylemektedir. [Bu yazarlar], «*zenginlerle fakirlerin gerçek yurttaş sınıfları olduğu,* kökeni ne kadar soylu olursa olsun sıkıntı içinde olan birinin bir destekleyiciye ihtiyaç duyduğu ve bunun da, azat edilmiş bir köle de olsa, ancak bir milyoner olduğu bir zamanda yazıyorlardı. Miras yoluyla geçen bağımlılık ilişkilerinden bunların hiç haberi yoktur.» (1, 620)]] [[«Her iki sınıfta da» —*metökler* [eski Yunan'da dışardan gelip yerleşmiş yabancılar] *ile azat edilmiş köleler ve bunların soyu*— sanatkarlar bulunuyordu. Bunların [sahip olduğu] sınırlı yurttaşlık haklarına, toprakta çalışmaktan vazgeçen plebler de sahip oluyordu. *Yasal lonca*ların itibarına bunlar da sahipti. Bunların loncaları o kadar saygı görüyordu ki, bunların kurucusunun Numa olduğu kabul ediliyordu. 9 tane böyle lonca vardı: müzisyenler, kuyumcular, dülgerler, boyacılar, eyerciler, dericiler, bakırcılar, çömlekçiler. Dokuzuncu lonca geri kalan el sanatlarının tamamını kapsıyordu... Bunların içinde, özerk yurttaş olanlar; böyle bir hak mevcut olduğunda hiç bir patrona bağlı olmayan aynı haklara sahip yurttaşlar ve [bir patrona] bağlı olanların soyundan gelen, fakat patron ailesinin soyunun tükenmesi sonucunda bu bağdan kurtulmuş olanlar [yer alıyordu]. Bunlar kuşkusuz eski yurttaşlar arasındaki ve komündeki kavgalara, tıpkı Floransa loncalarının Guelf ve Ghibellini aileleri arasındaki savaşlar karşısında olduğu gibi, tamamen yabancı kalırdı. Belki de köleler hâlâ bütünüyle petricilerin emrindeydi.» (1, 623)]]([12])

Biryandan, bir ulusun bireylerinin belli bir miktarını, ilk başta gerçek özgür işçiler durumunda olmasa bile, tek mülkleri çalışma yetenekleri ve bunu mevcut değerlerle değiştirme imkanları olan [kişiler] durumuna getirmiş olan tarihsel süreçler şart koşul-

maktadır. Bu bireylerin karşısında, üretimin bütün objektif şartları *yabancı mülk*tür, *kendilerinin olmayan mülkiyet*tir; fakat bunlar aynı zamanda değiştirilebilir, bu yüzden de canlı emek karşılığında bir ölçüye kadar mülk edinilebilir *değer*lerdir. Bu gibi tarihsel çözülme süreçleri aynı zamanda, işçiyi, arazi ve toprağa, arazi ve toprağın efendisine sıkı sıkıya bağlayan, fakat pratikte gıda maddeleri üzerindeki mülkiyeti şart koşan bağlılık ilişkilerinin de çözülmesidir. Bu aslında onun topraktan çözülmesi sürecidir. Onu yeoman, özgür çalışan küçük toprak sahibi, ya da kiracı özgür köylü(*) yapan toprak mülkiyeti ilişkilerinin çözülmesi; iş aleti üzerindeki mülkiyetinin ve el sanatı türünden belirlenmiş ustalık olarak bizzat emeğin (sadece mülkiyetin kaynağı değil) mülkiyet olmasını şart koşan lonca ilişkilerinin çözülmesi; aynı şekilde *mülk sahibi olmayanların* efendilerinin maiyetinde artı-ürünün birlikte tüketicileri olarak göründüğü ve eşit kişiler olarak beyin forsunu taşıyan hizmetkâr elbiseleri giydiği, onun yaptığı savaşlara katıldığı, tasavvur edilen ya da gerçek hizmetlerini gördüğü çeşitli biçimlerdeki *klient* ilişkilerinin çözülmesi. Daha yakından bakıldığında bütün bu çözülme süreçlerinde çözülen şeyin, içinde kullanım değerinin, doğrudan kullanım için üretimin egemen olduğu üretim ilişkileri olduğu görülecektir. Ayrıca şu da görülecektir ki, değişim değerinin ve bunun üretilmesinin önşartı, [önceden] diğer biçimin egemen olmasıdır. Bu yüzden de bütün bu ilişkilerde, doğal [aynı] ödemeler ve doğal [emekle] hizmetler, parayla yapılan [nakit] ödemelere ve hizmetlere ağır basar. Bunun şimdilik belirtmiş olalım. Daha yakın bir inceleme ayrıca, bütün bu ilişkilerin çözülmesinin ancak maddi (ve dolayısıyla entellektüel) üretici güçlerin gelişmesinin bel-

(*) Komünal mülkiyetin ve gerçek komünün daha eski biçimlerinin de çözüldüğü açıktır.

li bir düzeye [varmasıyla] mümkün olduğunu da gösterecektir.

Bizi burada öncelikle ilgilendiren şey şudur: Bir ulusun vb. bireylerinin belli bir miktarını özgür ücretli işçiler —sadece mülksüzlükleri yüzünden çalışmaya ve emeklerini satmaya zorlanan bireyler— haline getiren çözülme süreci, öteyandan da, bu bireylerin şimdiye kadarki gelir kaynaklarının ve kısmen de mülkiyet şartlarının *yok olduğunu* değil, tersine *sadece* bunların kullanımının ve varlık tarzlarının değiştiğini, *serbest fonlar* olarak başka ellere geçtiğini, ya da kısmen *aynı* ellerde kaldığını varsayar. Fakat şu kadarı açıktır: Bir miktar bireyi —şu ya da bu şekilde— *emeğin objektif şartlarıyla* olan şimdiye kadarki olumlayıcı ilişkilerinden ayıran, bu ilişkileri reddeden ve böylece bu bireyleri *özgür işçiler* haline getiren aynı süreç, *emeğin* bu *objektif şartlarını* da —arazi ve toprak, hammadde, gıda maddeleri, iş aletleri, para ya da bunların hepsi— artık kendilerinden kopmuş olan bireylerden olan *şimdiye kadarki bağlılıktan* kurtarmıştır. Bunlar hâlâ *mevcuttur,* ama başka biçimde, içinde bütün eski siyasi vb. ilişkilerin söndüğü ve kopmuş, mülksüz bireyler karşısında artık sadece *değerler,* kendi başına varlığını sürdüren değerler biçiminde duran *serbest fonlar* olarak mevcuttur. Kitleyi, özgür işçi olarak *objektif çalışma şartları*nın karşısına diken aynı süreç, bu şartları da *sermaye* olarak özgür işçinin karşısına dikmiştir. Tarihsel süreç, şimdiye kadar birbirlerine bağlı olan unsurların ayrılması [şeklinde] oldu. Bu yüzden de sonucu, bu unsurların birinin yok olması değil, tersine her birinin —biryanda (mümkünse) özgür işçi, öteyanda (mümkünse) sermaye— diğerine karşı olumsuz bir ilişkide görünmesidir. Objektif şartların özgür işçiler haline gelmiş sınıflardan ayrılması, aynı şartların aynı şekilde karşıt kutupta bir özerkleşmesi olarak görünmek zorundadır.

Bizzat sermaye ile ücretli emek ilişkisi, üretimin bütünü üzerinde egemen ve belirleyici olarak görülmez(*), tersine tarihsel olarak oluşmuş kabul edilirse, yani paranın sermayeye ilk [orijinal] dönüşümüne ve biryanda potansiyel olarak mevcut sermaye ile öteyanda potansiyel olarak mevcut özgür işçi arasındaki değişim sürecine bakılırsa, o zaman doğal olarak, iktisatçıların o çok büyüttükleri tespit öne fırlar: [doğru gibi görünür] sermaye olarak ortaya çıkan taraf, işçinin, üretim sırasında, üretim tamamlanmadan yaşayabilmesi için hammaddelere, iş araçlarına, gıda maddelerine sahip olmalıdır. Bu ayrıca şöyle görünür: Kapitalistin daha önce —emekten önce olan ve ondan çıkmamış olan— bir birikim yapmış olması şarttır. Kapitalist, işçiyi ancak bu birikimle çalışmaya koşabilir ve onu etkin, canlı çalışma yeteneği olarak muhafaza edebilir.(**)

(*) Çünkü bu durumda ücretli emeğin şartı olarak şart koşulan sermaye, emeğin kendi ürünüdür, ve emeğin şartı olarak emek tarafından şart koşulur, kendinin önşartı ve kendisi tarafından yaratılmış olarak.

(**) Sermaye ile emek kendi önşartları olarak, üretimin önşartı olan temel olarak konulduklarında mesele ilk başta şöyle görünür: Kapitalist, işçinin kendi kendini yeniden üretmesi, gerekli gıda maddelerini yaratması, yani **gerekli emeği** gerçekleştirmesi için gerekli olan bir hammadde ve iş araçları fonundan başka, içinde işçinin artı-emeğini, yani kapitalistin kârını gerçekleştirdiği bir hammadde ve iş aracı fonuna daha sahip olmalıdır. Daha yakın bir incelemede, işçinin sürekli olarak kapitalist için ikili bir fon yarattığı görülür. İşçinin yarattığı sermayenin bir kısmı onun kendi öz varlığının şartlarını, diğer kısmı da sermayenin varlığının şartlarını sürekli olarak yeniden yerine getirmektedir. Önceden gördüğümüz gibi, artı-sermaye —emekle olan tufan öncesi ilişkisine oranla artı-sermaye— her şey **gerçek, çağdaş sermayedir,** bunun her parçası aynı ölçüde nesneleşmiş ve ser-

Kapitalistin bu emekten bağımsız, gerçekte yerine getirilmemiş eylemi daha sonra, oluşumunun bu tarihinden çıkarılıp günümüze aktarılıyor ve gerçekliğinin etkinliğinin ve yapısının bir unsuru haline getiriliyor. Ve sonunda da buradan kalkarak, sermayenin yabancı emeğin ürünleri üzerindeki ebedi hakkı çıkarılıyor, ya da daha çok onun el koyma tarzı, eşdeğerlerin değişiminin basit ve «adil» yasalarından çıkılarak açıklanıyor.

Para biçiminde varolan zenginlik, sadece emeğin objektif şartları karşılığında değiştirilebilir ve bu ancak, bu şartlar bizzat emekten kopup ayrıldığında olabilir. Paranın, eşdeğerlerin doğrudan değişimi yoluyla kısmen yığılabileceğini önceden gördük; fakat bu arada bu —eğer bu paranın öz emeğin değiştirilmesi yoluyla kazanıldığı varsayılırsa— o kadar önemsiz bir kaynak oluşturur ki, tarihsel bakımdan sözünü bile etmeye değmez. Gerçek anlamda sermayeye, sanayi sermayesine dönüşen şey, daha çok tefecilik —özellikle toprak mülkiyetine karşı uygulanan tefecilik de [sayılmalıdır]— ve tüccar kârı ile biriktirilmiş hareketli [taşınabilir, menkul] servet, para-servettir. Bu her iki biçimden de, bunlar bizzat sermayenin biçimleri olarak değil de, eski servet biçimleri, sermaye için önşartlar olarak görüldükleri ölçüde, ilerde söz etme imkanı bulacağız.

Gördüğümüz gibi, sermayenin *para*dan, dolayısıyla para biçiminde varolan servetten çıktığı, bizzat sermaye kavramında, onun oluşumunda yatar. Aynı şekilde sermaye, aynı kavramda, dolaşımdan geliyormuş, dolaşımın *ürünü* imiş gibi görünür. Bu yüzden sermayenin oluşumu toprak mülkiyetinden çıkmaz. (burada olsa olsa, tarım ürünleri tüccarı olduğu takdirde kiracıdan çıkar), loncadan da çıkmaz (fakat

maye tarafından değişimsiz, karşılığında eş değer verilmeden **mülk edinilmiş yabancı emektir.**

bu son durumda bir olanak vardır), tersine tüccar ve tefeci servetinden çıkar. Fakat tüccar ve tefeci serveti, özgür emek satın almanın şartlarını, ancak bunlar tarihsel süreç sonucu kendi objektif varlık şartlarından kopup ayrıldığında karşısında hazır bulabilir. Bu servet ancak bundan sonra bizzat bu şartları satın alma imkanını bulur. Örneğin lonca şartları altında bizzat lonca ürünü, ustalık ürünü olmayan para, sadece para olarak, çalışmak için dokuma tezgahları satın alamaz. Bir kişinin kaç tezgah kullanabileceği vb. kurallara bağlanmıştır. Kısaca, bizzat alet canlı emeğin kendisiyle o kadar içiçe geçmiştir ki, onun öz alanı gibi görünmekte, gerçekte dolaşıma girmemektedir. Para-servetin sermaye olması için, biryandan özgür işçilerin, öteyandan da, eskiden, şimdi şu ya da bu şekilde mülksüz kalmış olan kitlelerin *mülkiyeti* olan gıda maddeleri ile diğer malzemelerin de *serbest* ve satın alınabilir şekilde hazır bulunması gerekir.

★ Fakat emeğin diğer şartı —belli bir el sanatı yeteneği, emeğin aracı olarak alet vb.— sermayenin bu ön ya da ilk döneminde onun tarafından kısmen şehirli loncanın sonucu, kısmen de ev sanayiinin ve tarımın yanı sıra sürdürülen bir uğraş şeklindeki sanayinin sonucu olarak *hazır bulunur*. Tarihsel süreç sermayenin sonucu değildir, tersine onun önşartıdır. Kapitalist de, toprak mülkiyeti ya da genel olarak mülkiyet ile emek arasına, bu süreç sayesinde ara kişi olarak (tarihsel bakımdan) girer. Kapitalist ile işçi arasında birlik olduğu şeklindeki o rahatlatıcı tasavvurları, ne tarih tanımıştır, ne de sermaye kavramının gelişiminde bunun izine raslanmıştır. Örneğin İtalyan şehirlerinde, loncaların yanı sıra olduğu gibi, *manifaktür* yerel olarak, tamamen farklı bir döneme ait bir çerçeve içinde, tek başına gelişebilir. Fakat bir çağın genel egemen biçimi olarak sermayenin şartları sadece yerel olarak değil, aynı zamanda büyük

bir alanda gelişmelidir. (Loncaların çözülüp dağılması sırasında tek tek lonca ustalarının sanayi kapitalistlerine dönüşmesi buna bir engel değildir; bu arada bu durum ender görülür ve bu eşyanın tabiatına uygundur. Genelinde kapitalistin ve işçinin ortaya çıktığı yerde, lonca düzeni, usta ve kalfa batar gider.)

Fakat, eski üretim tarzları ile işçinin emeğinin objektif şartlarına karşı olan tavrının [çeşitli] tarzlarının *çözülme döneminin, aynı zamanda,* içinde biryandan *para-servetin* belli ölçüde gelişmiş olduğu ve öteyandan da aynı çözülmeyi hızlandıran şartlar içinde hızla büyüdüğü ve geliştiği bir süreç olduğu açıktır. Söz konusu tarihsel çağın daha yakından incelenmesinde bu hemen görülür. Bu çözülme, servetin sermayeye dönüşmesinin şartı olduğu kadar, servet de aynı zamanda bu çözülmenin hızlandırıcılarından biridir. Fakat *para-servetin salt varolması* ve hatta kendi açısından bir çeşit üstünlük kazanmış olması bile, söz konusu çözülmenin sermaye ile sonuçlanması için yeterli değildir. Eğer böyle olsaydı, eski Roma, Bizans vb. tarihlerini özgür emek ve sermaye ile tamamlar, ya da daha doğrusu yeni bir tarihe girerlerdi. Burada da eski mülkiyet ilişkilerinin çözülmesi, para-servetin —ticaretin vb.— gelişimine bağlıydı. Ama gerçekte, bu çözülme sanayi ile sonuçlanmadı, tersine kırların şehirler üzerindeki egemenliği kuruldu.

★ *Sermayenin ilk oluşumu,* çoğu zaman sanıldığı gibi, sermayenin, gıda maddelerini, hammaddeleri, iş aletlerini, kısaca, emeğin, topraktan kopmuş ve bizzat insan emeğiyle kaynaşmış *objektif* şartlarını biriktirmesi şeklinde gerçekleşmez.(*)

(*) Yabancı emek olmadan sermayenin birikmesi imkansızken, buna rağmen, sermayenin kendisini sermaye olarak ortaya koyabilmek için çalıştırmak zorunda olduğu işçilerin, önceden **sermayenin** birikmesiyle **yaratılması** gerektiğini, hayata getirilmeleri gerektiğini, onun «Haydi Olun!» emrini

Sermaye emeğin objektif şartlarını yaratmaz. Tersine sermayenin *ilk oluşumu* sadece, *para-servet* olarak varolan değerin, eski üretim tarzının tarihsel çözülme süreci sonunda, biryandan emeğin objektif şartlarını *satın alma*, öteyandan da özgürleşmiş işçilerin *canlı* emeğini para ile değiştirme olanağına sahip olması ile gerçekleşir. Bütün bu momentler [önceden] mevcuttur. Bizzat ayrılmaları tarihsel bir süreçtir, bir çözülme sürecidir ve paraya sermayeye dönüşme yeteneğini sağlayan şey *budur*. Paranın kendisi, tarihte faal olduğu ölçüde, bu sürece son derece enerjik bir ayırma aracı olarak etkide bulunur ve *beşparasız* mülksüz *özgür işçiler*in oluşmasına katkıda bulunur. Fakat bunu, onlar için varlıklarının objektif şartlarını *yaratarak* değil, tersine onların bunlardan ayrılmasının —mülksüzlüklerinin— hızlanmasına yardımcı olarak yapar.

★ Örneğin İngiliz büyük toprak sahipleri, topraktaki artı-ürünü kendileriyle birlikte tüketen avanelerini serbest bırakıp gönderdiklerinde, ya da bunların kiracıları, küçük köylüleri topraklarından sürüp çıkardıklarında vb., bununla canlı bir işgücü kitlesi *emek pazarına* atılmış oldu. Bu kitle iki anlamda özgürdü: hem eski serflik ve hizmet ilişkilerinden özgürdü, hem de her türlü mal ve mülkten, objektif

beklemeleri gerektiğini [ileri sürmenin] ne kadar gülünç olduğu ilk bakışta anlaşılır. Sermaye yabancı emek olmadan, olsa olsa kendi emeğini biriktirebilir, bu durumda kendisinin, **sermaye olmayan** ve **para olmayan** bir şey şeklinde varolması gerekir. Çünkü emek, sermayenin varlığından önce, [ancak] el sanatı emeği, küçük tarım emeği vb. biçimlerde, yani kısaca **birikemiyen ya da çok az birikebilen** biçimlerde değerlendirilebilir. Bu biçimler çok küçük bir artı-ürüne olanak tanır ve bunu büyük ölçüde **tüketirler.** Bu birikme konusunu çok daha yakından ele almamız gerekecek.

gerçek varlık biçiminden, *her türlü mülkiyetten* özgürdü. Hayatlarını kazanmanın tek yolu, ya çalışma yeteneklerini satmak, ya da dilencilik, haydutluk ve serserilik yapmaktı. Önce ikinci yolu denedikleri, ama darağacı, pranga ve kırbaçla kısa sürede emek pazarına giden dar geçide sürüldükleri tarih tarafından tespit edilmiştir.(13) Burada VII., VIII. Henry vb. *hükümetleri,* tarihsel çözülme sürecinin şartları olarak ve sermayenin varolması için [gerekli] şartların yapımcısı olarak ortaya çıkmaktadır. Öteyandan toprak sahiplerinin eskiden avaneleriyle birlikte tükettikleri gıda maddeleri vb. şimdi, parayla satın alınabilir olmuştu. Para, bunlar aracılığıyla emek satın almak için, bunları satın almak istiyordu. Para bu gıda maddelerini *ne yaratmış, ne de biriktirmişti.* Onlar, para aracılığıyla tüketilmeden ve yeniden üretilmeden önce de mevcuttular, tüketiliyor ve yeniden üretiliyorlardı. Değişen sadece, bu gıda maddelerinin şimdi *değişim pazarına* çıkarılmış olmasıydı. Avane vb. lerinin midesiyle olan dolaysız bağlantılarından ayrılmış ve kullanım değerleri olmaktan çıkıp, değişim değerleri haline gelmişlerdi. Böylece para-servetin alanına ve egemenliğine düşmüşlerdi. Aynı şey iş aletleri için de geçerlidir. Para-servet eğirme çıkrığını ve dokuma tezgahını ne icat, ne de imal etmişti. Ama arazi ve topraklarından ayrılmış olan iplikçi ve dokumacılar, tezgah ve çıkrıklarıyla birlikte para-servetin vb. egemenliği altına girmişlerdi. *Sermayeye özgü olan şey, hazır bulduğu bir yığın el ve aleti birleştirmesinden başka bir şey değildir. O bunları kendi egemenliği altında biraraya getirir.* Sermayenin *gerçek biriktirmesi* işte budur: Aletlerinin yanısıra işçileri de belli noktalarda biraraya yığmak Sermayenin birikimine geldiğimizde, bunun üzerinde daha fazla durulacaktır.

* Tüccar serveti olarak para-servet eski üretim ilişkilerinin çözülmesine yardımcı olmuş ve bunu hızlandırmıştır. [Bu, aynı şekilde], örneğin A. Smith'in

şirin bir şekilde geliştirdiği gibi([14]), toprak sahibinin, tahılını, sığırını vb. dışardan getirilmiş kullanım değerleri ile değiştirmesini de mümkün kılmıştır. Halbuki o daha önce, kendi ürettiğini avanesi ile birlikte tüketmek ve zenginliğini büyük ölçüde, tüketime ortak olan avanelerin sayısında bulmak durumundaydı. Para-servet ise gelirinin *değişim değerine* onun açısından daha yüksek bir değer kazandırmıştır. Aynı şey kiracıları ile ilgili olarak da gerçekleşti. Bunlar yarı kapitalistler haline gelmişti. Ama henüz oldukça geri sayılırlardı. Değişim değerinin gelişmesi —bu, tüccar serveti biçiminde varolan *para* tarafından da destekleniyordu— daha çok, doğrudan kullanım değerine yönelik üretimi ve buna uygun olan mülkiyet biçimlerini —emeğin kendi objektif şartlarıyla olan ilişkisi— çözer ve böylece *emek pazarının* —bunu köle pazarından ayırmak gerekir— oluşumuna yol açar. Bu arada paranın bu etkisi, sadece, sermaye ve ücretli emek üzerinde değil de, emeğin loncalar vb. şeklinde örgütlenmesi üzerinde kurulu olan bir *şehirli el sanatı faaliyeti* şartıyla mümkündür. Şehirli emeğin kendisi üretim araçları yaratmıştı. Tıpkı eski toprak mülkiyeti ilişkilerinin, kısmen de tarım ürünlerinin şehirlere daha büyük ölçüde sevkedilmesinin vb. bir sonucu olan tarımın düzeltilmesine dar geldiği gibi, loncalar da bu üretim araçlarına dar geliyordu.

* Örneğin 16. yüzyılda olduğu gibi, dolaşımda bulunan meta ve para kitlesini büyüten, yeni ihtiyaçlar yaratan ve böylece yerli ürünlerin değişim değerini yükselten vb., fiyatları artıran vb. diğer etkenler, biryandan eski üretim ilişkilerinin çözülmesini teşvik ederken, diğer yandan da, işçi olsun olmasın çalışma yeteneği olan herkesin kendi yeniden üretiminin objektif şartlarından ayrılmasını hızlandırdı ve böylece paranın sermayeye dönüşmesini teşvik etti. Bu yüzden sermayenin bu *ilk oluşumunu,* onun biriktiği ve *üretimin objektif şartlarını* —gıda maddeleri, hammaddeler, alet-

ler— yarattığı ve bunları, *elinden bunlar alınmış olan* işçiye sunduğu şeklinde kavramaktan daha gülünç bir şey olamaz. Tersine para-servet daha çok, çalışma yeteneği olan bireylerin işgüçlerini bu şartlardan *ayırmaya* kısmen yardımcı olmuştur, bu ayrılma süreci kısmen de para-servet olmadan gerçekleşmiştir. Belli bir düzeye ulaştığında, para-servet, hayatın bu yoldan özgürleşmiş objektif şartlarıyla özgürleşmiş ama aynı zamanda *tek başına ve serbest kalmış* canlı işgüçlerinin arasına aracı olarak girebildi ve birincilerle ikincileri satın alabildi. Sermayeye dönüşmeden önce *para-servetin* kendisinin *oluşmasına* gelince, bu, burjuva ekonomisinin tarih öncesine girer. Tefecilik, ticaret, şehirler ve bunlarla ortaya çıkan devlet hazinesi bunda baş rolü oynar. Kiracıların, köylülerin *para gömmesi* vb. de, daha küçük çapta da olsa, bunda aynı şekilde rol oynar.

* Burada aynı zamanda, değişimin ve değişim değerinin gelişmesinin, nasıl gerek *emeğin kendi* varlık şartları *üzerindeki mülkiyet ilişkilerinin*, gerekse bizzat *üretimin objektif şartlarına dahil olmuş emek [biçiminin]* çözülmesi ile birlikte gittiği de görülmektedir. —Değişim ve değişim değeri her yerde ticaret aracılığıyla olur, ya da bizzat bu aracılığa ticaret denir. Nasıl dolaşım ticarette özerk bir varlığa kavuşursa, para da buna tüccarlıkta kavuşur— bunlar, kullanım değerinin ve doğrudan kullanıma yönelik üretimin ağırlıkta olduğunu ve hâlâ üretimin önşartı olarak bizzat doğrudan gerçek bir komünün varlığını ifade eden ilişkilerdir. Değişim değeri temeli üzerinde yükselen üretim ve bu değişim değerlerinin dğişimi üzerinde yükselen komün, —para ile ilgili önceki bölümde gördüğümüz gibi, bunların, mülkiyetin sadece emeğin sonucu olduğu ve kendi emeğinin ürünleri üzerindeki özel mülkiyetin şart olduğu izlenimini vermesine rağmen— zenginliğin genel şartı olarak emeği şart koşar ve emeğin kendi objektif şartlarından ayrılmasını üretir. Bu eşdeğerlerin değişimi, sadece yabancı emeğin, *değişim*

olmadan, fakat *değişim olduğu görünümü* altında mülk edinilmesine dayalı bir üretimin yüzeysel bir kabuğudur, bu biçimde gerçekleşir. Bu değişim sisteminin temeli *sermaye*dir. Yüzeyde göründüğü gibi, bundan ayrı olarak, özerk bir sistem olarak ele alınırsa, o zaman bu sadece bir görünümdür, ama gerekli bir görünüm. Bu yüzden artık değişim değerleri sisteminin —emekle ölçülen eşdeğerlerin değişimi— *değişim olmaksızın yabancı emeğin mülk edinilmesine,* emekle mülkiyetin tamamen ayrılmasına dönüşmesi, ya da daha doğrusu bunun, onun gizli perde arkası olması pek şaşırtıcı gelmemektedir. Çünkü bizzat değişimin ve değişim değerleri üreten üretimin egemen olması, yabancı çalışma yeteneğinin bizzat değişim değeri olmasını, yani canlı çalışma yeteneğinin kendi objektif şartlarından ayrılmasını, bunlara karşı —ya da kendi öz objektifliğine karşı— yabancı mülk gibi, tek kelimeyle söylersek, *sermaye* gibi davranmasını *şart koşar.*

★ Kendini kurtaran emeğin altın çağı, sadece feodalitenin çökme dönemindedir. Ama bu dönemde —14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de olduğu gibi— feodalite kendi içinde mücadele etmektedir. Emeğin kendi objektif şartlarına karşı yeniden kendi mülkü gibi davranması için, gördüğümüz gibi, maddeleşmiş emeği çalışma yeteneği ile değiştiren ve bunun sonucunda canlı emeğe değişim olmaksızın el konmasını sağlayan özel değişim sisteminin yerine başka bir sistem geçmelidir.

★ Paranın sermayeye dönüşme şekli, örneğin tüccarın, şimdiye kadar dokumacılığı ve iplikçiliği kırsal yan uğraş olarak yapan birçok dokumacı ve iplikçiyi kendisi için çalıştırmasında ve bu yan uğraşlarını onların başlıca uğraşı haline getirmesinde olduğu gibi, tarihsel açıdan kolaylıkla görülebilir. Tüccar bu durumda artık bu işçilerden emindir ve onları ücretli işçi olarak kendi egemenliği altına sokmuştur. Daha sonra bunları evlerinden çıkarıp tek bir çalışma yerinde birleştirir.

Bir adım daha atılmıştır. Bu basit süreçte onun dokumacı ve iplikçiler için önceden ne hammadde, ne de alet ya da gıda maddesi hazırlamadığı açıktır. Yaptığı bütün iş onları adım adım belli bir çalışma türü üzerinde kısıtlamaktır. Bu süreç içinde işçiler [giderek] *satışa, alıcıya,* tüccara bağımlı hale gelir ve sonunda sadece *onun için* ve *onun aracılığıyla* üretir olurlar. Tüccar ilk başta sadece onların ürününü satın alarak onların emeğini satın almış olurdu. Fakat bunlar kendilerini bu değişim değerinin üretilmesiyle kısıtlar kısıtlamaz, yani doğrudan *değişim değerleri* üretmek, varlıklarını sürdürebilmek için emeklerini tamamen para ile değiştirmek zorunda kalır kalmaz, bir tabilik içine girerler. Sonunda tüccara ürün *sattıkları* görünümü de yok olur. Tüccar onların emeğini satın alır ve önce ürün, sonra alet üzerindeki mülkiyetlerini ellerinden alır, ya da kendi üretim masraflarını azaltmak için bunu onlara *hayali bir mülkiyet* olarak bırakır.

★ İçinde sermayenin ilk başta eski üretim tarzlarının yanısıra, *mahalli* olarak göründüğü, fakat giderek her yerde bu eski tarzları havaya uçurup yok ettiği ilk tarihsel biçim manifaktürdür (henüz fabrika değil). Manifaktür, ihracat amacıyla, yani dış pazar için kitlesel üretim yapılan yerlerde, yani *büyük deniz ve kara ticareti temeli* üzerinde ve İtalyan şehirleri, İstanbul, Flaman ve Hollanda şehirleri, Barcelona ve bazı İspanyol şehirleri gibi, bu cins ticaretin merkezi olan yerlerde oluşur. Manifaktür ilk başta *şehirli el sanatlarına* değil, tersine iplik bükme ve dokumacılık gibi, en az lonca yeteneği ve meslek eğitimi isteyen bir çalışma olan, *kırsal yan uğraşlara* el atar. Bir *dış* pazar temelini hazır bulduğu büyük merkezlerin, yani söz yerindeyse üretimin *doğal olarak* değişim değerine yönelmiş olduğu yerlerin —yani doğrudan gemicilik, gemi yapımı vb. ile ilgili olan manifaktürler— dışında manifaktür, ilk yerleşme yerlerini şehirlerde değil, kırlarda, loncasız köylerde vb. seçer. Kırsal yan uğraşlar manifaktür

için geniş bir temel olur. Oysa şehir mesleklerini fabrika düzeninde çalıştırabilmek için üretimin hızla ilerlemesi şarttır. Daha ilk baştan çok sayıda işgücünün yoğunlaşmasını talep eden, daha çok doğa gücü kullanan, kitlesel üretim talep eden, üretim araçlarının yoğunlaşmasını gerektiren cam fabrikaları, madencilik ve kereste biçme atelyeleri gibi üretim dallarında da üretimin hızla ilerlemesi şarttır. Kağıt fabrikalarında da durum aynıdır.

* Öteyandan kiracının ortaya çıkması ve toprakta çalışan nüfusun özgür ücretli işçilere dönüşmesi. Bu dönüşüm, kırda ilk başta en son sonuçlarıyla ve saf biçiminde gerçekleşmesine rağmen, en önce burada başlar. Bu yüzden, gerçek şehir sanatlarının dışına hiç çıkmamış olan eskiler, hiç bir zaman büyük sanayiye ulaşamamışlardır. Bunun ilk önşartı, bütün genişliğiyle kırın değişim değerleri (kullanım değerleri değil) üretimine dahil edilmesidir. Kağıt, cam ve demir fabrikaları vb. lonca düzeni ile işletilemez. Bunlar kitlesel üretim, genel bir pazara satış, işveren açısından paraservet talep ederler. Bu, işverenin subjektif ya da objektif şartları yaratması anlamında değil. Fakat eski mülkiyet ve üretim ilişkileri altında bu şartlar biraraya getirilemez. —Serflik ilişkilerinin çözülmesi ve manifaktürün ortaya çıkması giderek ardarda bütün çalışma dallarını sermaye tarafından işletilen dallar haline getirir. Fakat şehirler, loncasız günlük ücretlilikte de gerçek ücretli emeğin oluşmasının bir unsuru olurlar.—

Paranın sermayeye dönüşmesinin, emeğin objektif şartlarını [işçiden] ayıran, bunları onun karşısında özerkleştiren tarihsel bir süreci gerektirdiğini görüyoruz. Öteyandan bir kere oluşan sermayenin ve onun bu sürecinin etkisi, bütün üretimi kendine tabi kılmaya ve heryerde emek ile mülkiyet, emek ile emeğin objektif şartları arasındaki ayrılmayı geliştirmeye ve gerçekleştirmeye [yöneliktir]. İlerideki incelemeler sermaye-

nin bizzat emeğin karşıtı olarak *görünmediği* biçimlerde, el sanatları emeğini, çalışan [köylünün] küçük toprak mülkiyetini vb. ve bizzat kendisini nasıl yok ettiğini gösterecektir(15). [Bu biçimleri şöyle sayabiliriz:] *küçük sermaye* ve eski üretim tarzları (ya da bunların sermaye temeli üzerinde yenileşmiş biçimleri) ile bizzat sermayenin klasik, uygun üretim tarzı arasında kalan ara ve ünsa [çift cinsiyetli] tipler.

Sermayenin oluşumunda şart olan tek birikim, *para-servet* birikimidir. Bu, sadece dolaşımdan kaynaklandığı ve sadece ona ait olduğu şekilde, kendi başına ele alındığında, kesinlikle üretici değildir. Sermaye bütün kırsal yan uğraşları yok ederek, yani herkes için iplik bükerek, dokuyarak, herkesi giydirerek vb., kısaca eskiden doğrudan kullanım değerleri olarak yaratılan metaları değişim değerleri biçimine sokarak, kendine hızla bir iç pazar oluşturur. Bu süreç, işçinin arazi ve topraktan ve üretim şartları üzerindeki (serf ya da köle biçiminde de olsa) ayrılması ile kendiliğinden oluşur.

Her ne kadar geniş ölçüde değişime ve değişim değerlerinin yaratılmasına dayanırsa da, şehirli el sanatlarında üretimin dolaysız başlıca amacı, *el sanatları, sanat ustası* olarak *kalabilmek, varlığını sürdürebilmektir*. Yani amaç, *zenginleşme, değişim değeri olarak değişim değeri* [üretmek] değil, tersine kullanım değeri [üretmektir]. Bu yüzden üretim heryerde, önceden verili bir tüketime, arz talebe tabidir ve çok yavaş bir şekilde gelişir.

Demek ki kapitalistlerin ve ücretli işçilerin üretilmesi, sermayenin değerlenme sürecinin başlıca bir ürünüdür. Sadece üretilen nesneleri göz önüne alan alışılmış iktisat bunu tamamen unutuyor. Bu süreç içinde de nesneleşmiş olan emeğin, aynı zamanda işçinin *nesneleşmiş olmadığı,* tersine işçiye karşıt olan bir subjektifliğin nesneleşmesi, ona yabancı bir iradenin *mülkiyeti* olması yüzünden, sermaye, zorunlu olarak aynı zaman-

da kapitalist olacaktır. Bu yüzden bazı sosyalistlerin, «sermayeye gerek vardır, ama kapitalistlere yoktur», şeklindeki görüşleri tamamen yanlıştır. Emeğin objektif şartlarının —ve bunlar onun kendi ürünüdür— ona karşı bir *kişilik* kazandığı, ya da başka türlü söylersek, işçiye yabancı bir kişiliğin mülkiyeti olduğu, sermaye kavramının içinde mevcuttur. Sermaye kavramının içinde kapitalist mevcuttur. Bu arada, ilk çağda *sermaye* olduğunu ileri süren, Romalı, Yunanlı kapitalistlerden söz eden bütün filologların içine düştüğü yanılma da bundan daha az değildir. Bunu ileri sürmek, Roma'da ve Yunanistan'da emeğin özgür olduğunu söylemenin başka türlü bir ifadesidir ki, bu beylerin bunu iddia etmesi oldukça zordur. Şimdi, Amerika'daki plantasyon sahiplerine kapitalist dememizin ve bunların gerçekten böyle *olmasının* nedeni, bunların özgür emek temeli üzerinde yükselen bir dünya pazarının içindeki istisnalar [anomaliler] olarak varolmasındadır. Eğer sözünü edeceğimiz şey, eskilerde kullanılmayan(*) sermaye kelimesi ise, [eğer sermaye kelimesini ilk çağa uygulayacaksak], o zaman Orta Asya steplerinde sürüleriyle birlikte oradan oraya göçeden çobanlar en büyük kapitalistler olurdu. Çünkü sermaye ilk başta sığır demektir. [Latince'de *capitale* sığır anlamına gelmektedir]. Zaten sermaye kıtlığı yüzünden Güney Fransa'da sık sık yapılan metairie [ortakçılık] anlaşmalarına halâ istisnai olarak *bail de bestes à cheptel* [sığır kiralama anlaşması] denmesi de bundandır(16) Latinceyi kötü kullanmamıza izin verilirse, o zaman bizim bu kapitalistlerimiz ya da *capitales homines*'lerimiz [sığır insanlarımız], sığır vergisi ödemesi gerekenler *(«qui debent censum de capitale»)* olurdu.(17)

Sermaye kavramının belirlenmesinde parada görümeyen güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Sermaye genel

(*) Principalis summa rei creditae [ana kredi miktarı] yerine Yunanlıların **arkhais** kelimesini kullanmasına rağmen. (18)

olarak *kapitalist* [demek]tir, ama aynı zamanda kapitalistin varlığının kendisinden farklı olan bir unsurudur, ya da üretim tamamen *sermaye*dir. Böylece ilerde, kavramı gereği ona dahil değil gibi görünen birçok şeyin, *sermaye*ye girdiğini göreceğiz. Örneğin sermaye ödünç verilir, biriktirilir vb. Bütün bu ilişkilerde sermaye sadece bir nesneymiş, tamamen içinde varolduğu nesne ile aynı şeymiş gibi görünür. Fakat ilerde bu ve diğer konular açıklığa kavuşacaktır. (Geçerken eğlence olsun diye şunu da belirtelim: Bütün mecazi deyimleri mistik bir şekilde ele alan Adam Müller[19], günlük hayatta *canlı sermaye* sözünü duymuş ve şimdi buna teosofik anlamlar veriyor. Kral Aethelstan ona bu konuda ders verebilirdi: Reddam de meo proprio decimas Deo tam *Vivente Capitale,* quam in *mor tis* fructuis terrae[20]. [Malımın onda birini tanrıya vereceğim, hem *canlı sığır* olarak, hem de toprağımın *ölü* meyvaları olarak.]) Para her zaman aynı öz içinde aynı biçimde kalır ve böylece sadece nesne olarak kavranması daha kolaydır. Fakat aynı şeyler, meta, para vb., sermayeyi ya da geliri de temsil edebilirler. Bu şekilde şunu iktisatçılarda kolaylıkla görebilir ki, para elle tutulabilir birşey değildir, tersine aynı nesne bazan bir belirlemeye göre sermaye olur, bazan ise başka ve karşıt bir belirlemeye dahil olabilir ve buna göre sermaye *olabilir* ya da *olmıyabilir.* Açıktır ki sermaye, bu şekilde, *bir ilişkidir ve sadece bir üretim ilişkisi olabilir.*

Gördük ki sermayenin gerçek karakteri, ancak *ikinci devrin sonunda* ortaya çıkmaktadır. Şimdi ele almamız gereken şey devirin kendisi, ya da sermayenin dönmesidir. İlk başta üretim dolaşımı ve dolaşım da üretimin dışında imiş gibi görünüyordu. Sermayenin devri —dolaşım sermayenin dolaşımı olarak ele alındığında— her iki momenti de kapsar. Devirde üretim, dolaşımın başlangıcı ve sona erme noktası olarak görünür ve bunun tersi de doğrudur. Dolaşımın özerkliği ve üretimin dışında olması sadece bir görünümdür.

NOTLAR

(1) bak: Aristoteles «De Republica», ed. Bekkeri P. I, bölüm 8, sayfa 6.

(2) bak: Tacitus, «Germania» bölüm XVI.

(3) bak: Tacitus bölüm XXVI.

(4) bak: Hegel Glockner baskısı cilt IV, s. 417.

(5) bak: Hegel, cilt XII, s. 254-263, 320-329.

(6) bak: M. Porcius Cato: «De Re Rustica».

(7) bak: M. Tullii Ciceronis Epistolarum ad Atticum V. 21, 10-13; VI, I, 3-7.

(8) bak: Schiller: «Die Götter Griechenlands» (Yunanistan Tanrıları)

(9) bak: Hegel, cilt VII, s. 111-112.

(10) bak: Schiller: «Maria Stuart» 3. Perde, 4. Sahne, Elisabeth'in sondan bir önceki konuşması.

(11) Marx bunu daha sonra 1861-63, «Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı» elyazmalarında yapmıştır.

(12) bak: Niebuhr, Birinci Kısım, s. 620-23.

(13) bak: F.M. Eden: «The Saatte State of the Poor» (Yoksulların Durumu) Londra, 1797, cilt 1, s. 75-76 ve John Wade: «History», s. 22-54.

(14) bak: Adam Smith: «An Inquiry etc.» cilt II, kitap III, bölüm IV.

(15) Marx bu niyetini büyük bir ihtimalle Sermayelerin Rekabeti ve Yoğunlaşması bölümünde yerine getirmeyi düşünüyordu. Fakat elimizdeki elyazmalarında buna raslanmamaktadır.

(16) bak: «Glossarium», G.A.L. Henschel, Paris 1842 İkinci Cilt s. 139.

(17) bak: age s. 141-142.

(18) bak: age, s. 139.

(19) bak: Adam H. Müller: «Die Elemente der Staatskunst» (Devlet Sanatının Unsurları), Berlin 1809, Birinci Bölüm, s. 226-241.

(20) bak: «Glossarium», İkinci Cilt, s. 140.

«Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler» (Formen) Marx'ın 1857-58 elyazmalarının bir bölümüdür. Bu elyazmaları uzun yıllar yayınlanmamış, 1939-41 yıllarında basılabilmiştir. Yayımcılar tarafından «Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Temel Hatları» adı verilen eser, bu tarihte Moskova'da Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından iki cilt halinde Almanca olarak yayınlanmıştır. Bin sayfayı kapsayan elyazmalarının içinde kırk sayfalık bir yer tutan «Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler» bölümü, Marx'ın kapitalizm öncesi üretim tarzları ile ilgili olarak yazdığı hemen hemen tek eserdir.

Bu çeviri 1939-41 Moskova baskısından yapılmıştır. Lawrence-Wishart tarafından yayınlanan İngilizce çevirisi ile de yer yer karşılaştırılmıştır.

MAY YAYINLARI

L 1 10 Lira